

Ivan Marković

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Strossmayerov trg 2
10000 Zagreb
im_bascelik@yahoo.com

NEŠTO O NEODREĐENOSTI/ODREĐENOSTI U HRVATSKOME¹

U radu se jezičnoj i misaonoj kategoriji neodređenosti/određenosti traže teorijski temelji. Iz tog očista promatra se funkcioniranje dvaju oblika pridjeva u suvremenom hrvatskom, njihovo značenje i uloga u izražavanju neodređenosti/određenosti. Uočavaju se mala razlikovnost dvaju pridjevskih oblika i supostojanje drugih načina iskazivanja kategorije neodređenosti/određenosti, među njima i člana.

Jezik jest. O tome se tu neću pitati unatoč tomu što bi ozbiljniji razgovor imao započeti otuda. (Zasad samo sumnja u samorazumljivost toga suća.) Prvo i temeljno pitanje (svake) lingvistike: čemu (jezik)? (Postavlja li si ga ma koja lingvistika dovoljno često, sasvim je druga stvar.) Ili drukčije ili možda razvidnije: zašto jezik postoji? Drugo, a koje je pitanje vezano isključivo za ovaj rad, zašto uopće filološki problem, a pretpostavimo za početak da način izricanja kakve kategorije u sasvim određenu jeziku to jest, začeti prvim i temeljnim lingvističkim pitanjem?

¹ Rasprava je unešto prerađen magistarski rad naslova *Pridjev kao način izricanja kategorije neodređenosti/određenosti u hrvatskome jeziku*. To je, unatoč nekim izmjenama i prilagodbama za ovakvo objavljivanje, u velikoj mjeri odredilo i njenu formu.

Osim formalno rad sam i sadržajno pokušao uskladiti sa svojim sadašnjim pogledima na neke njegove dijelove.

O navodima: Citirao sam doslovno. Nejasnoće koje je to moglo stvoriti, koliko sam ih bio kadar uočiti, pokušao sam razriješiti dopunom u uglatoj zagradi ili u bilješci. Navode iz neprevedenih knjiga preveo sam (engleski, francuski); ćirilice (srpski) transliterirao.

Odgovor na drugo sasvim je jednostavan: zato što drukčije ne može. Ili opet možda nešto razvidnije: zato što je to metodološki nužno. Ili još: zato što se svaka (prava) znanost, svaka znanost koja želi (pravom) biti, ima uvijek iznova pitati o svojemu predmetu. Ima ga preispitivati i nanovo uspostavljati. Drugim riječima, ima ona uvijek iznova biti svojom vlastitom epistemologijom, konačno svojom vlastitom filozofijom.

Odgovor pak na prvo sasvim je nejednostavan. No smatrajući da su pitanja ta koja treba da budu prava, a odgovori da i ne mogu biti do kakvi-takvi, dajemo si jedan upravo kakav-takav odgovor: da bi se mogla izreći misao. (Misao ovdje kao krajnji dio lanca mislivo – mišljenje – mišljeno – misao.) (I uz ovo jedna samorazumljivost: jedini stvor koji je mislivo mišljenjem i jezikom sposoban pre-stvoriti u mišljeno i neizrečenu ili izrečenu misao jest čovjek. I jedna samo-ne-razumljivost: čovjek.)

Korak dalje: koja se to misao ima jezikom izreći? Ili bolje: koja se to misao ima moći izreći a da bi jezik uopće mogao biti (jezikom)? Ili još: što je to što jeziku omogućuje da izriče misli? Odgovor: jezik je sustav. Jezik je sustav jedinica i odnosâ njihovih. To pak ne želi reći ništa drugo doli to da je jezik sazdan na takav osobit način da u svojoj možnoj jednostosti omogućuje beskonačnu mogućnost sebe kao (p)ostvarenoga. Kad jezik ne bi bio sustav, on dakle ne bi bio jezikom. (Valja ponavljati ono samorazumljivo ne da bismo se ograničavali, nego da bismo mogli dalje.) Jedino je kroza sustav kretanjem moguće od jednoga doći do mnoštvenoga (kao (p)ostvarenog jednog). Kretanje se ovdje misli upravo kao kretanje od jednoga ka mnogom. Za tu svrhu jezik ima neku vrst podsustavâ, “sitâ”, kroz koja “prosijava” sebe sama. Ta “sita” jezične su kategorije.

(Ljudsko) mišljenje sveljudsko je. (Ni to nije nešto samorazumljivo, ali najrazboritiji tako kazivahu pa samo ponavljamo.) Sveljudskim može ono biti jer je zdravorazumsko i jer je, opet na svoj osebujan način, usustavljeno. I ono ima neka svoja “sita”. I ta su “sita” kategorije. Sasvim sigurno kategorijâ, ni jezičnih ni onih mišljenja, nema mnogo. S jedne strane stoga što kad bi bilo suprotno, sustavnost ni jezika ni mišljenja ne bi bila moguća (pa niti bismo jezikovali niti bismo mislili), a s druge stoga što je (ljudski) razum toliko moćan da razmatrajući sebe sama uspijeva doći čak i do njihova minimalna broja (to će valjda biti dva-dvije).

(Ljudski) jezik dakle postoji da bi (čovjeku) bilo moguće izricati ne bilo kakve misli bilo kakvim jezikom, nego kategorijski usustavljene (upravo jezikom ili kako drukčije) misli kategorijski usustavljenim jezikom. Drukčije ne bi moglo biti. Drukčije se ne bi moglo za-misliti. Problem: kako se jezičnim kategorijama izriču kategorije mišljenja?

Tu zastajemo i krećemo ispočetka.

1. Uvod u problem

“Sposobnost pravilnoga suđenja (rasuđivanja) i razlikovanja istine od zablude (lažnoga), što se ustvari i zove zdravim razumom ili razlogom, po prirodi je u svih ljudi jednaka; (...) raznovrsnost naših nazora ne dolazi od toga što su jedni umniji od drugih, već jedino od toga što svoje misli vodimo različitim putovima i što ne razmatramo iste stvari” (Descartes 1951: 29).

Razloga zašto započinjem navodom iz *Rasprave o metodi* više je.

Prvo, ovo nije filozofska rasprava. Time želim kazati ni manje ni više doli to da ona (rasprava) ima negdje započeti i ima negdje završiti. Odista filozofske rasprave nemaju (takvih) ograničenja. Pitaju se one o krajnjim, konačnim stvarima, a zbog nedostataka ljudskog uma vazda ostaju nedovršenima. Ja se neću pitati o stvarima konačnim – iako ću se rado i njima obraćati – nego ću tek pokoji odgovor na (prava) konačna pitanja iskoristiti kao polazište i hvatište za rješavanje usko si zadata problema. Jednostavno: temeljne odgovore zasad prepuštam drugima i u suglasju s njima probavam se u jednom sadiovdašnjem problemu.

Drugo, stalo mi je do nastojanja na metodi; da krenuvši od dobrih temelja na dobar način i slijedim put istraživanja. Nije tolika greška krivo voditi razum kolika je greška uopće ga ne voditi. Zato hoću da rad bude vođen nekom razvojnom crtom (kakva god ona bila) i da ta crta jasno bude vidljiva kako se on bude razvijao.

Treće, navodom hoću pokazati gdje se radu nalaze izvorišta. Pritom mislim i na izvorište misaono (univerzalnost ljudskoga mišljenja, odnos mišljenja i jezika, kategorijalnost mišljenja i kategorijalnost jezična) i na izvorište u smislu pripadnosti zapadnoevropsko-mediteranskoj tradiciji. A ta je tradicija u svojoj dobroj mjeri i u svojim najistaknutijim izbojcima razumska, razložna. Kao takvu smatrat ću je zadovoljavajućom.

Četvrto, sada već konkretnije i bliže, zato što u događajnome smislu prijelaz u 17. st. u toj našoj Evropi predstavlja neobičan epistemološki rez (tko zna do kakvih bismo rezultata došli kada bismo jednom Kašićeve *Institutiones* počeli promatrati npr. kroz Foucaultovu arheologiju znanja ili kada bismo uopće i napokon sami sebe počeli motriti kao dionike šireg ljudskog areala).

Peto, vrlo konkretno, stoga što nakon Descartesa francusko (a time i evropsko) slovnicaštvo dobiva nov zamah – zamah koji će započeti *porruajalovskom* školom, a čije izdanke u 20. st. vidimo u velikim jezikoslovnim misliocima poput Saussurea, Guillaumea, Benvenistea ili Martineta. Pa kad npr. Saussure bude pisao o jeziku ili kad Guillaume bude pisao o duhu i njegovoj prošlosti, valja u primisli imati i Descartesa i njegove “termine” s prve stranice *Rasprave: le bon sens, la raison* ili *l'esprit bon* – “termine” u nas toliko neudomaćene, a toliko potrebne u ikakvu smislenu razgovoru o jeziku.

“Od onoga što se iskazuje bez ikakva sastavljanja svako pojedino označuje ili sučinu ili ‘koliko’ ili ‘kakvo’ ili stvar u odnosu ili ‘gdje’ ili ‘kada’ ili ‘biti položen’ ili ‘imati’ ili ‘činiti’ ili ‘trpjeti’” (Aristotel, *Cat.* 1b25–27). “Nijedno od navedenoga samo po sebi ne iskazuje se ni u kojemu sudu, nego njihovim međusobnim sa-

stavljanjem nastaje sud. Čini se kako je svaki sud ili istinit ili lažan, a što se tiče onoga što se iskazuje bez ikakva sastavljanja, nijedno od toga nije ni istinito ni lažno” (*isto*: 2a5–9). Čuvena je ovo Aristotelova karakterizacija najviših pojmova. Koliko je ona adekvatna, i nije odveć važno. U četvrtoj knjizi *Metafizike* deset se pojmenih vrsta broji unutar kataloga tridesetak filozofskih pojmova (usp. Aristotel, *Metaph.* Δ). Razvoj zapadne filozofije donosi mnoga druga rješenja. Stvar je nakon stoljećâ nekako zaokružena velebnim Kantovim pothvatom njihove sistematizacije prema vrstama sudova. Ono što ponajprije valja zapaziti jest očita težnja ljudskoga razuma da vjeruje u to da je mišljenje sistematizirano i kategorizirano, i to na taj način da je samom razumu moguće najviše pojmove (Aristotelov subjekt i devet predikata) ili apriorne misaone forme (Kantovih dvanaest vrsta sudova) svesti na točno određen i konačan (ujedno i sasvim malen) broj. Kao logički entiteti (entiteti koji pripadaju logosu i koji se na njem temelje) kategorije su nužno sveopće, sveljudske, univerzalne. O tome ne može biti dvojbe. “Kao što ni pismena (tj. slova i pisma) nisu u svih (naroda) istovjetna, tako nisu ni izričaji istovjetni. Međutim to (oboje) znaci su prvotnih, no u svih ljudi istovjetnih dojmova duše, a istovjetne su već i činjenice čije su nalike ti (dojmovi)” (Aristotel, *De int.* 16a5–8). Reperkusije ovoga na ljudski jezik i na jezikoznanstvo mnogobrojne su.

Benveniste znamenito mjesto iz Aristotela raščlanjuje jezično. Nužnost Aristotelovih (i čijih bilo) kategorija nalazi on u nužnosti njihove uvjetovanosti kategorijama jezičnim. Naime ukazuje na ljudsku zabludu u kojoj misleći da ustanovljujemo kategorije mišljenja ustvari tek reproduciramo kategorije svoga (pojedinačnog) jezika. Drukčije, smatra Benveniste, i nije moguće: “Jezik ostavlja dojam da je tek jedan od mogućih posrednika (tumača) misli, koja misao je slobodna, autarhična, individualna, i koja jezik upotrebljava kao svoje oruđe (instrument). A ustvari, pokušaju li se dokučiti pravi okviri misli, dopire se tek do kategorija jezika” (Benveniste 1966: 73). Trijebeći tako deset Aristotelovih kategorija mišljenja dolazi Benveniste do šest imenskih i četiri glagolske kategorije grčkoga jezika. Potpuno bi isto bilo i u kojem drugome. Jednako je tako zanimljivo i Benvenisteovo opovrgnuće sveljudskosti kategorija. Tako već prva Aristotelova kategorija – *οὐσία*, *substantia*, *essentia*, *bit*, *bivstvo*, *sućnost*, *suština*, *sutnost* – daleko je od toga da oriječena postoji u svim jezicima. Pa onda s jedne strane grčki, s višestruko razvedenim i razvijenim značenjima i funkcijama glagola *biti* (za koji nikako nije nužno da postoji u svakome jeziku; usp. *isto*: 71), s druge pak jezik eve (nigersko-kordofanski jezik u Gani, usp. Matasović 2001: 168) koji za pojam ‘bivanja’ koristi pet glagola od kojih nijedan nije indoevropsko *biti*.

Benvenisteu nasuprot ima i onih koji drukčije misle: “Činjenica da je logičko-gramatička razdioba rečenica koje iskazuju jednu te istu misao u različitim jezicima identična te moguć izostanak njihove sintaktičke razdiobe [i.e. činjenice da je pojmovima gramatičkoga subjekta i gramatičkoga predikata pripisana svojevrsna univerzalnost koja im ne pripada²] potvrđuju relativnu neovisnost jezika i dominantnu ulogu misli u entitetu koji oni čine” (Panfilov 1968: 105).

² Usp. Panfilov 1968: 86 i dalje.

Prava pitanja: kako izgleda forma logičkoga suda u evskom jeziku; što je u evskome kopula; je li kopula tek glagolski oblik unešto izmijenjene funkcije ili nužnost koja se naprosto nadaže iz ljudskoga mišljenja?

U vezi s ovime možemo kazati da Benveniste ne kazuje ustvari ništa što intuitivno nije oduvijek znano (a to je da su granice našega jezika ujedno i naše granice); on sada samo i filološki utemeljeno ponavlja ono što filozof misli kad kaže da je jezik *kuća bitka* ili kad dvadesetostoljetni raspravljač o metodi Hjelmslev u *Prolegomenima* kantovski veli: “Smisao (mening) [*sic*, prevodilac je u zagrade stavio izvorni danski termin] u svakom [se] jeziku oblikuje na specifičan način, pa ne postoji dakle univerzalno oblikovanje već samo univerzalno načelo oblikovanja. Smisao (mening) je u sebi neoblikovan, u sebi nije podvrgnut oblikovanju već je oblikovanju tek dostupan, i to kojem god oblikovanju; postoje li kakve međe, one su u oblikovanju, ne u smislu (mening). Stoga je smisao (mening) u sebi nedostupan spoznaji, jer je pretpostavka spoznaji nekoja vrst analize; smisao (mening) je moguće spoznati tek uz pomoć oblikovanja, bez njega dakle znanstveno ne egzistira”³ (Hjelmslev 1980: 73).

Slično o istome i Guillaume: “Jedno od pitanja kojim su se dosta bezuspješno bavili filozofi jest i pitanje uskog odnosa između jezika i misli. Neki su poistovjetili misao i jezik, smatrajući ih nerazdvojnima. Istina o ovom odnosu prilično je različita. Da bismo je ispravno shvatili, treba istaknuti razlikovanje između misli u pravom smislu riječi i mogućnosti koju ona posjeduje da shvati (*saisir*) samu sebe” (Guillaume 1988: 57). Uz dobrohotnu i vrlo rafiniranu kritiku filozofije razrađuje Guillaume na ovim osnovama svoju veliku i razvedenu psihosistematsku teoriju. Jezik je u njoj upravo “skup sredstava koja je misao sistematizirala i ustanovila u sebi s ciljem da samoj sebi dadne trajnu mogućnost da brzo i jasno shvati, neposredno ako je moguće, ono što se u njoj događa” (*isto*: 58). Baš iz Guillaumeova očista krenut ćemo dalje.

Gijomovski rečeno, zanima nas *problematika*. Problematika hoće reći proučavanje izražajnih činova, *actes d'expression*, graditelja govora. Do kasnije Guillaumeove preokupacije – sistematike (proučavanja činova poimanja, *actes de représentation*, graditelja jezika) – tek nam je stići. Postoji dakle permanentan problem – problem prijelaza iz jezika u govor. Promatra ga Guillaume – i pritom čini pomak u odnosu na Saussurea – u realnome vremenu. Bolje rečeno razlaže Guillaume početni dio znamenite slike s prvih stranica Saussureova *Tečaja* (usp. Saussure 1976: 27 i dalje). Radi se o Saussureovu prikazu individualnoga jezičnoga čina – klice jezika – u kojem je polazna točka povezanost pojmova u čovječjem mozgu s predodžbama jezičnih znakova, odnosno slikama zvučnih likova tih pojmova. Trenutak u kojem kakav pojam izazove u mozgu odgovarajuću akustičku sliku “u cijelosti je *psihička* pojava za kojom pak slijedi jedan *fiziološki* proces” (*isto*: 28). Uopće, Guillaume je prilično eksplicitan u favoriziranju individualne komponente u gradbi jezika. Reći će tako da su “pojmovne radnje koje čine jezik (...) mnogo više analiza velikog sučeljavanja čovjeka i univerzuma negoli analiza malog sučeljavanja čovjeka i čovjeka” (Guillaume 1988: 157). Zato se i najveći dio Guillaumeova naukovanja

³ Pritom naravno valja na umu imati to da *smisao* i *oblik* u Hjelmsleva imaju sasvim osobitu terminološku vrijednost.

kreće upravo spomenutom psihičkom etapom jezičnoga čina, a budući da je raščlanjuje detaljno, nužno u nju mora unijeti i varijablu stvarnoga vremena u kojemu se odvija spajanje pojmova s predodžbama znakova; upravo u tom stvarnom vremenu izgleda da valja tražiti i oblikovanje izraza i sadržaja kategorije neodređenosti/određenosti.

Intuicija je ta koja nas nuka na mišljenje da “svijet prividnih stvari govori o skrivenim stvarima koje su njegov prauzor, ali mu ne nalikuju” (*isto*: 11). Cijela se znanost zasniva na toj intuiciji. Znanost prema tome o jeziku “ima otkriti sistem što ga čini jezik i plan njegove arhitekture” (*isto*: 11), skrivenu arhitekturu koja nam omogućuje da govorimo. Dosad rečeno trebalo je stvoriti neku pred-sliku o našem konkretnom problemu: kako stvar stoji s odnosom-vezom kategorija mišljenja i kategorija jezičnih. I još konkretnije: kako stvar s kategorijom neodređenosti/određenosti stoji. Je li ona jezična ili kategorija mišljenja; ili je kategorija i jednoga i drugoga.

Rekli smo da (ljudski) jezik dakle postoji da bi (čovjeku) bilo moguće izricati ne bilo kakve misli bilo kakvim jezikom, nego kategorijski usustavljene (upravo jezikom ili kako drukčije) misli kategorijski usustavljenim jezikom. Ktomu još recimo da je jezik ekonomičan, gospodaran. To sad znači da je njime moguće malen broj misaonih kategorija izricati nešto većim brojem (još uvijek ne velikim) onih jezičnih. Tako se shvaćena gospodarnost ogleda i u kategoriji neodređenosti/određenosti. Tu kategoriju nećemo naći u filozofskim popisima. Iskustveno međutim znamo da ona itekako snažno egzistira u jezicima (premda je proučavatelji jezičnih univerzalija ne identificiraju kao univerzaliju – nema je npr. u Greenberga i “oko njega okupljenih” američkih proučavatelja⁴, a Silić svjedoči da na nju nije naišao ni u ruskih autora; usp. Greenberg 1966, Greenberg²1966 i Silić 2000). Nasuprot tima, mnogi se zapadnoevropski jezikoslovni uzor, izravno ili ne, njome bavio. Razlučujući jezik i govor (Saussure), možno i ostvareno (potencijalno i efektivno)⁵, instituirano i neinstitutuirano, odnosno stalno i trenutno (Guillaume), dubinsko i površinsko (Chomsky), pa onda i potencijalno i aktualno (tako u nas Silić), upravo utemeljujemo (u uvijek s posebnim obzirom na osebujni značaj pojedinih termina u pojedinim učenjima) prostor u kojem se odvija cjelokupna jezična *problematika*. U tom prostoru rađa se i kategorija neodređenosti/određenosti. Njeno postojanje jedan je problem u kolopletu problema koje jezik razrješuje; ono je ujedno i potvrda (ljudske) potrebe da iskaže, izrekne nešto što bi se moglo zvati oprekom po određenosti, potrebe da se rekne da je što neodređeno, a što drugo određeno, odnosno da je što sad određeno, sad neodređeno, a sad ni jedno ni drugo od toga (opreka nije nužno relevantna). “Kategorija je neodređenosti/određenosti rezultat apstraktnoga mišljenja, koje je u svih naroda isto. Ako je to tako, onda nema jezika za koji bi se moglo reći da nema načina njezina izražavanja. U svim se jezicima ona izražava, ali ne na isti način. Prema tome je i logička i lingvistička univerzalija” (Silić 2000: 404).

⁴ Okupljenih u Greenbergovu zborniku iz 60-ih, poimence: Hockett, Hoenigswald, Ferguson, Saporta, Cowgill, Weinreich, Ullmann, Jakobson, Casagrande i Osgood.

⁵ O terminima-prijevodima *možno* i *ostvareno* vidi bilješku 6.

(Kako stvar s adekvatnošću termina *neodređenost* stoji, doista nije prevažno. Problem je tu da se identificira i razumije. Njegovo nas razumijevanje neće učiniti boljim čovjecima no što to jesmo niti će nas učiniti boljim govornicima no što to jesmo. U tako postavljenu okviru interesa terminologija je najmanje važna.)

2. O rješenju problema

Guillaume problem o kojem govorim zove *problemom člana*. Budući da ga tretira s osobitom suptilnosti i razvedenosti, rabi ću njegov naziv. Tim više što pridjevski vid i eventualno postojanje (rađanje) člana u hrvatskome jeziku shvaćam kao tek jedno od mogućih rješenja postojećeg, “u duhu skrivenog problema koji je trebalo riješiti: očevidno rješenje neočevidnog problema” (Guillaume 1988: 12), istog onog problema kojemu je u mnogim (Guillaume kaže *razvijenim*) indoevropskim jezicima rješenje – član. Pokazuje se – po Guillaumeu – da je član najodmaklije (dijakronijski) i najgospodarnije (u smislu jezične ekonomije) rješenje tog problema; rješenje prema kojem idu i drugi jezici (među njima bi onda bio i hrvatski).

Sve to čvrste teorijske osnove ima upravo u pretpostavljenoj sveopćosti (univerzalnosti) ljudskoga mišljenja i ljudskoga jezika. Različiti ljudski jezici i njihove kategorije tek su razrješidbeni tipovi (*solution-type*; Guillaume 1975: 13) nekog zajedničkog (sveopćeg, univerzalnog, ljudskog) problema; u tom je smislu cilj lingvistike utvrditi koji je to problem, na kojim nužnostima on počiva i s kojim ciljem (vječito ljudsko – i samo ljudsko – pitanje: smisao stvari). Zato Guillaume i govori o nanovnoj uspostavi (*restitution*; isto: 63–65) – predočivanju, osvješćivanju – skrivena problema. Na to da je problem univerzalan ukazuju mu nekolike tendencije u različitim (indoevropskim) jezicima, njih šest, a dodaje i tri oblika *rezistencije* članu:

(1) “Član je kasnija činjenica u razvoju jezika” (isto: 14). Član je posljedica dosegnuća određenog stanja u jeziku. Indoevropski ga nije imao, latinski i praslavenski također. Starogrčki je imao određeni član, novogrčki ima i određeni i neodređeni. Romanski jezici razvili su ga kasnije, a tako i engleski i njemački. “Od današnjih slav. jezika poznaju potpuno razvijenu porabu člana samo bug. i mak. jezik u kojima se nekadašnja pokazna zamjenica *tb*, *ta*, *to* upotrebljava kao postpozitivni član uz imenice i pridjeve; uspor. npr. bug. *xyбавата момá*, pl. *xyбавите момú*” (Ivšić 1970: 327).

(2) “Porijeklo je člana u demonstrativu” (Guillaume 1975: 14). A to je moguće stoga što i demonstrativ na neki način reducira opću imeničku ideju na manje opću. U romanskim jezicima radi se o latinskom *ille* ‘onaj’, u starogrčkome o indoevropskom demonstrativnom korijenu **so*, **to*, koji je drukčijim razvojem dao i njemački i engleski određeni član (usp. također: Ayto 1990: 526, s.v. *That*, *The*). U Ivšića vidimo da je pokazna zamjenica dala član i u istočnojužnoslavenskim jezicima; nema dakle ništa neobično u tome što i hrvatsko *ovaj* (*ova*, *ovo*), *taj* (*ta*, *to*), *onaj* (*ona*, *ono*) preuzima na sebe člansku funkciju (usp. Pranjković 2000: 347 i dalje). Tim više što je praslavenski demonstrativ *tb*, *ta*, *to* istoga indoevropskog korijena kao i grčko *ὁ*, *ἡ*, *τό* (usp. Meillet 1969: 326 i Ivšić 1970: 222).

(3) “Član se javlja s oprekom dvaju demonstrativa nejednake vrijednosti” (Guillaume 1975: 14). Latinsko je tako *ille* ‘onaj; ondješnji’ “izgurano” iz polja prave demonstrativnosti izravnijim demonstrativima *iste* ‘taj; onaj’ i *hic* ‘ovaj; nazočan’. Starogrčki, njemački i engleski članovi dobili su opoziciju u oblicima “ojačanim” deiktčnim česticama *-δε* (starogrčki demonstrativi *ὅδε, ἥδε, τόδε* ‘ovaj, ova, ovo’; usp. Dukat 1983: 75) i *-se* (englesko *this* nastalo je “od demonstrativne osnove **tha-* (također izvornice engleskih *that, there* itd.) i sufiksa **-se* čija je funkcija bila ukazivanje na određen predmet”; Ayto 1990: 528 s.v.).

(4) “Više ili manje član u sebi ima nešto od zamjeničke prirode” (Guillaume 1975: 15). Zato se oblici zamjenica i članova u mnogim jezicima podudaraju (npr. njemačko *das Buch, das ich lese* ‘knjiga koju čitam’ ili francusko *je cherche les clefs, je les avais perdus* ‘tražim ključeve, izgubio sam ih’).

(5) “Čim u jeziku nađe oslonac, anaforička se demonstrativnost razvija golemom brzinom” (*isto*: 16). Prvi je korak obično razvoj određenoga člana kojem oponira nula (npr. starogrčki sustav; usp. i: Dukat 1983: 194). Sekundarna je tendencija zamjena nule brojevnim pridjevom degradiranim u neodređeni član (npr. novogrčki, romanski jezici, engleski, njemački). U vezi s ovim zanimljivo je da je u hrvatskome neodređeni član (*jedan*) mnogo prisutniji te da nula zauzima funkciju određenoga (“ne bi li upravo ‘nepostojanje’ određenog člana moglo biti njegovo ‘postojanje’”; Silić 1993: 411).

(6) “U mnogim je indoevropskim jezicima – poimence bugarskome, rumunjskome, armenskome – član postponiran imenici” (Guillaume 1975: 17). Osim gore navedenog o makedonskome i bugarskome, Ivšić još kaže: “Tako je, na primjer, u albanskom i rumunjskom jeziku; uspor. npr. rum. *lup* bez člana i *lupu-l* sa članom” (Ivšić 1970: 326 i dalje).

Tri su vrste rezistencije članu (usp. Guillaume 1975: 18–21):

(1) Posebne odlike sadržaja iskazana imenicom: nedefiniran oblik (imenice tipa *l’eau* ‘voda’), nedefiniran broj (imenice tipa *des fleurs* ‘cvijeće’). Francuski je (tako npr. i talijanski) za ovakve slučajeve razvio tzv. partitivni član (*du, de la, des*). Hrvatski na vrlo sličan način koristi partitivni genitiv i značenje zbirnih imenica.

(2) Posebna funkcija koju imenica ima u rečenici. U francuskome tako otpor članu mnogo više pruža objekatska od subjekatske funkcije, a što ima veze i s gubljenjem deklinacije i povećanjem važnosti reda riječi pri određivanju funkcije pojedinih rečeničnih komponenata.

(3) Posebna vrsta egzistencije onoga što imenica znači. Misli se pritom na imenice za jedinstvena bića (apelativi; imenice za predmete s jednim-jedinim ostvarajem, npr. *ciel* ‘nebo’; imenice upotrijebljene veoma općenito, npr. *homme* u značenju ‘čovječanstvo’ i sl.).

Ponavljamo: Guillaume govori o članu ne (samo) kao o vrsti riječi. Član je prije svega rješenje jednoga problema. Reći će Guillaume: “Član vrijednost dobiva u vezi s problemom koji ne postoji u duhu samo jednoga naroda, nego koji postojanjem

jezika (jezikovstva, fr. *langage*) postoji univerzalno za ljudski duh. Taj problem datira od dana kad je čovječji duh osjetio da postoji razlika između imenice prije upotrebe, puke mogućnosti imenovanja različitih i različito pojmljivih (shvatljivih, razumljivih) stvari, i imenice koja doista i imenuje jednu ili više od tih stvari” (Guillaume 1975: 21 i dalje). I dalje: “Taj je problem jedinstven i (...) sveopći. On ne može a da ne bude. No podastрта su mu rješenja mnogobrojna. (...) Razlikuju se od jezika do jezika, već prema tome jesu li intuicije koje upravljaju sistematizacijom mišljenja više ili manje apstraktne” (*isto*: 22).

A što bi to bio problem odnosa između imenice prije upotrebe i upotrijebljene imenice? Nešto vremena poslije knjige o članu Guillaume je pisao da “jedan jezični element kao supstantiv postoji u potencijalnosti prije nego što se pojavi u efektu, tako da govorni subjekt u trenutku dok misli/govori uzima taj element iz potencijalnosti i nosi ga prema efektu” (Guillaume 1988: 12). Slično o istome Šilić kad govori o tome da postoji virtualno mnoštvo predmeta, virtualno mnoštvo svojstava predmeta, virtualno mnoštvo radnji te virtualno mnoštvo okolnosti radnji – izabirući iz kojih govornik (kakav predmet, kakvo svojstvo, radnju ili okolnost) može aktualizirati, uključiti u komunikaciju (usp. Šilić 2000: 401). Radi se dakle o odnosima koji nam se ne nadaju na prvi pogled, o odnosima koji su skriveni na barem dva načina: na općoj razini njihova je skrivenost rezultat našeg neizbježnog “kaskanja” za jezičnim događanjem (suočeni smo vazda s rezultatom, nikad i sa samim procesom), na pojedinačnoj (na razini pojedinoga jezika) skrivenost se tiče nemogućnosti rekonstrukcije tih odnosa bez uvida u sličnu problematiku u drugim jezicima i usporedbe s njome.

Čini tu Guillaume daljnji korak u analizi. Naime, ako je član rješenje sveopćega (univerzalnoga) problema odnosa-razlike između možne (*en puissance*) i ostvarene (*en effet*) imenice⁶, problema koji postoji samim postojanjem jezikovstva i koji ne može a da ne bude, pita se on jesu li različita rješenja tog problema u različitim jezicima i jednako adekvatna. (Njegov je stav pritom prilično jasan: nisu.) Slijedimo misao i promatramo kakva sve rješenja postoje te kako u svemu tome stvar s hrvatskim stoji. No prije toga opet malo duži zalet: Guillaumeovo učenje o jeziku i iz njega izvučena jezična tipologija.

Rekli smo već da je problem člana tek jedan u mreži problema koji čine jezik. Jezik, kao sustav problemâ, i sam po sebi nije ništa drugo do rješenje jednoga jedinoga problema – problema poimanja i izražavanja pojmljenoga. No poimanje i izražavanje nikako ne treba miješati. “Poimamo radi poimanja, izražavamo radi izražavanja” (Guillaume 1988: 157). Ono što veže te dvije operacije – i to na sasvim

⁶ Guillaumeovi termini *nom en puissance* i *nom en effet* u nas ustvari nisu prevedeni, odnosno govori se o imenici u potencijalnosti i imenici u efektu ili o potencijalnoj/virtualnoj i aktualnoj/realiziranoj imenici (usp. Guillaume 1988: 12 i 170–179, *Osnovni pojmovi psihosistematike jezika*). U prevedenicama možno i ostvareno nema želje da se na terminologiju skreće prevelika pažnja, već samo potreba da se zadrži odnos (*p*)ostvarivanja (*aktualizacije*, fr. *actualisation*) i da se istakne ono *može biti*, *može da se zbude* koje se u potencijalnoj imenici krije. To *može biti* ne osjeća se dovoljno u *mogućem* i *mogućnosti* (čak bih nijansirao da je svaka ostvarena imenica moguća baš zato što postoji mogućna), zbog čega se *možnost* vjerojatno pojavljuje i kao filozofijski prijevod za *δύναμις*, *potentia*.

osebujan način – jest jezik. Jezik je taj koji omogućuje izražavanje pojmljenoga. Ponavljamo: valja lučiti misao (mišljenje)⁷ u pravom smislu riječi (jezik je o njoj apsolutno neovisan) i mogućnost misli da shvati sebe samu. Jezik naime teži tomu da se s potonjom mogućnosti poistovjeti. Jedan od vidova njegova poistovjećivanja jest i u tome što su operacije kojima jezik duguje svoju strukturu iste one operacije kojima svoju snagu duguje i ljudska misao. Ekonomija je i mišljenja i jezika tim veća što em su te operacije podudarne em je njihov broj minimalan.

A koje su to onda temeljne operacije – operacije čije bi ukidanje dovelo do ukidanja snage ljudskoga mišljenja i ljudskoga jezika? “Bio sam naveden na pomisao da su temeljne operacije na kojima počiva struktura jezika one koje pripadaju mehanizmu ekstenzije, razvijene bilo u pravcu šireg i konačno univerzalnog, ili pak suprotno od same sebe, u pravcu užeg i konačno pojedinačnog” (*isto*: 56). Lako je u mehanizmu ekstenzije uočiti ono što piše u svakom udžbeniku logike: da su generalizacija (uopćavanje) i specijalizacija (uposebnjenje), odnosno opreka općega i posebnoga, jedne od temeljnih metoda formiranja i ekspliciranja pojma. I tu je Guillaume svakako na pravom putu. Apstraktnije od toga teško da se može. No sasvim je u pravu i kad – na osnovi već izrečena uvida u razliku mišljenja i jezika – suptilno razlučuje mehanizam misaone od mehanizma jezične ekstenzije. Za to mu je potreban odnos *logike* naspram *koherencije*. Nasljedujući racionalističko-filozofsku tradiciju (eto zašto sam kretao od Descartesa), konkretno Leibniza, uočava da logika jezika nije i ne može biti isto što i logika mišljenja: u mišljenju su pojmovi i sudovi (čiste ideje pak u umu, ako baš hoćemo), entiteti potpuno ogoljeni od svega (s)tvarnog. U jeziku – nikad dokraja od tog (s)tvarnog očišćenu – može biti samo koherencija, “jezična logika”.

Kretanje misli u pravcu pojedinačnog i općeg: “Iskustvo pokazuje da je to dvostruko kretanje (...) u osnovi svega što je jezik izgradio u sebi” (*isto*: 59). Držiga (kretanje) Guillaume fundamentalnim u kategorijama broja i člana, čitava sistema glagolskih vremena, u sistematici riječi i teoriji vrsta riječi. “Sama distinkcija između imenice i glagola, koja je u biti distinkcija između univerzuma-prostora i univerzuma-vremena koje ona pokriva, čini se da ima svoj korijen u slijedu po kojemu duh prelazi od početne beskonačnosti prema konačnosti, i od konačnosti prema konačnoj beskonačnosti. Polazna beskonačnost, to je prostor; konačna beskonačnost, to je vrijeme” (*isto*: 59). Sažme li se izloženo, ostaje nam kao utemeljujuće za najopćenitiju gramatiku samo dvoje (usp. *isto*: 60 i dalje):

(1) Da je jezik ukupnost težnje izgradnji sistema (čiji je ishod jezik) i težnje realizaciji sistema (čiji je ishod govor);

(2) Da težnja izgradnji sistema, da bi izgradila jezik, poseže za operacijama svoga ranga, to jest onima posve primarnima, kojima misao duguje svoju snagu. Među tima svakako se ističu dvije:

⁷ Guillaumeovo *pensée* prevodilac ostavlja kao *misao* (usp. Guillaume 1988: 176, *Osnovni pojmovi psihosistematike jezika*); tu *misao* valja misliti kao *mišljenje*.

– prikazani *mehanizam ekstenzije* (princip “koji pripada u najapstraktniju opću gramatiku – prema kojem misao koja gradi jezik “upisuje” svoju konstruktivnu operaciju između dviju granica”; *isto*: 60);

– zakon *nerekurencije*, odnosno zakon aditivne sukcesivnosti (jednostavnije: vremenska komponenta ne dopušta jeziku povratak u prethodno stanje).

To su dakle pojave i zakoni koji po Guillaumeu spadaju u opću gramatiku (naspram pojedinih gramatika pojedinačnih jezika). Jezične univerzalije. Iz njih je tek moguće spuštati se u niže razine i uočavati pojedina teorijska načela (dvostruka artikulacija, vokalnost, linearnost govornoga lanca, opreke jezika i govora, paradigmatske i sintagmatike te linearnoga i strukturalnoga poretka, sintaktički odnosi, komunikacijska funkcija, identifikacija jedinica tek na višoj razini – kako ih se npr. sažimlje u Kačić 1992: 119). Odražavaju one, također, teorijski nazor na problem univerzalija, uvelike različit od američkoga, praktičnoga, kataloškoga (usp. npr. Greenbergove radove ili Matasovićev prikaz Greenbergovih “nastavljača” u Matasović 2001: 257–273), ali i od onoga starijih evropskih općih gramatičara kartezijske tradicije (usp. Chomsky 1966 ili Guillaumeovu kritiku *opće gramatike* u Guillaume 1988: 33 i 62).

Spomenuti zakon nerekurencije suočava nas s novom spoznajom. Neko je jezično stanje (neko stanje kakva jezika) tek (jedno, moguće) rješenje stalnog problema ljudskoga duha – poimanja i izricanja pojmljenoga. No to (koje bilo) rješenje, koliko god odgovarajuće bilo, dvojaka je učinka: uz to što rješava problem, ono je uvijek i ponovno postavljanje, ekspliciranje starog, nikad dovoljno dobro riješenoga problema (usp. Guillaume 1988: 71). Ova nemogućnost, pak, da se problem konačno riješi spada opet u manjkavost svega (s)tvarnoga da razriješi ono što mu ((s)tvarnomu) kao problem postavlja idealno. Otuda i mogućnost da jezičnu povijest shvatimo kao stalno pre-oblikovanje. Jezik je – unešto uprošteno govoreći – to razvijeniji što mu je jezični čin, iskazivanje misli (“prenošenje iz jezika u govor semantema i morfema za kojima poseže misao da bi se izrazila”; usp. *isto*: 86) – lakše, brže, rasterećenije. Načini su rasterećenja različiti. Pojavni su im oblici npr. odnos jedan označitelj ~ jedno označeno, zatim paradigme (dakle jezične kategorije), a na sasvim osebujan način to je – kako ćemo vidjeti – i “pronalazak” člana. Sve to može se svesti pod gradbu jezičnoga sistema. Na ovim pretpostavkama Guillaume temelji smjelost inače nesvojstvenu lingvistima da kaže npr. sljedeće: “Ako je sistem loše izgrađen ili nedovoljno razvijen ili pak ako ne sačinjava u svojoj cjelovitosti jedinstveno djelo integracije, potraga za oblikom koji zadovoljava mentalne potrebe govora iziskivat će više vremena i konačno neće biti adekvatno ni točno” (*isto*: 86). Nasuprot lingvističkomu toposu prema kojem su svi jezici (svi sistemi) izgrađeni upravo onako kako su izgrađeni i prema kojem u izgrađenosti sistema vrijednosnim sudovima nema mjesta (sustav ili jest ili nije), Guillaume dakle donosi vrednovanje prema pitanju koliko koji sustav dobro obavlja zadatak mu funkciju⁸.

⁸U vezi s ovime na pameti imamo i “velike” promjene jezika-kao-takvog, o kojima se u francuskoj tradiciji također ne ustručavaju govoriti; usp. moguće veze Guillaumea i Foucaulta. O tome će još biti govora.

Problem poimanja: ekonomično izreći trajne ideje stečene iskustvom (samo takve imaju svoje pojmove).

O tri velike skupine (tipa) jezika i tri načina na koje jezici razrješuju problem poimanja Guillaume govori u okviru njemačke devetnaestostoljetne teorije glotogenih areala (*aires glossogéniques*)⁹. Kako tū Guillaume nije objavio¹⁰, pabirčim je, koliko se može, iz dostupnih predavanja. Tri su dakle glotogena areala¹¹:

(1) Prvi (inicijalni, primitivni) – obuhvaća jezike u stanju holofraze (izricanje rečenice jednom riječi); takav je npr. kineski¹².

(2) Drugi (medijalni) – jezici s unutarnjom fleksijom; npr. semitski jezici¹³.

(3) Treći (finalni, veoma razvijeni) – jezici s fleksijom; indoevropski jezici¹⁴.

“Problem mišljenja kojega je član rješenje problem je skriven, nama neotkriven. Postoji on na dnu duha te otkriven (onazočen) može biti samo neizravno, usporredbom događanja u različitim epohama različitih jezika” (Guillaume 1975: 63).

⁹Ta činjenica ne čudi stoga što je Guillaume i inače sklon “njemačkom” načinu razmišljanja (na pola puta između filologije i filozofije). Glotogeni su areali, velike jezične grane, u njemačkoj tradiciji na ovaj ili onaj način predmet rasprave od braće Schlegel (početak 19. stoljeća; usp. npr. Hagège 1995: 18 i dalje) sve do suvremene Lohmannove panlingvistike (usp. Lohmann 2001). Kao arhetipski jezici obično se uzimaju indoevropski, semitski, kineski i još neki jezici (čiju nomenklaturu opet treba shvaćati unutar onodobnih horizonata znanja o jezicima svijeta). Unutar takva razmišljanja (pa tako i u Guillaumea) posve su obične odredbe kao “arhaičan tip”, “razvijeni jezici”, “zaostalost u razvoju”, danas u lingvistici uzimane u najmanju ruku kao preambiciozne.

¹⁰Prema izvještaju priređivača u Guillaume 1988: 44, bilješka 17.

¹¹Radi se o arealima načinjenim na temelju izgradnje imenica. Drugo veliko područje svoga interesa – glagole (razvoj glagolskih vremena) – promatra Guillaume na isti način (usp. npr. Guillaume 1973: 253).

¹²Govoreći o kineskome, Guillaume veli: “Radi se dakle o jeziku posve različite tipologije od tipologije naših jezika. Ta tipologija, čija je očita osobina ne-morfogenija, jest *perfectum* jezika koji nisu izmakli, koji nisu znali izmaći, ili, ako hoćete, koji nisu znali ne izmaći iz početne aree jezika. Drugim riječima, ta tipologija predstavlja najveću savršenost očuvanog primitivnog stanja (primitivité), a znak je rasuđivanja (entendement) koje je do najviše točke produbljivanja dovelo početnu fazu ljudskog jezika, umjesto da tu početnu fazu zamijeni dodavanjem inicijalne i medijalne faze. Kineski jezik predstavlja neku vrst vrhunca civilizacije u ušćavanoj primitivnosti. Očito se tu radilo o uspjelom rješenju, međutim (...) to je rješenje iz kojeg se više ne može izići” (Guillaume 1988: 140 i dalje).

A s time u vezi: “Proglasiti rečenicu jedinom jezičnom stvarnošću znači (...) vratiti se u minulo doba prvog odvajanja od primitivnog stanja kada je jezik, da bi djelovao, da bi pojmio i izrazio raspolagao samo jednom areom, svojom inicijalnom areom, i morao prema tome prihvatiti stanovitu interferenciju izražajnog i pojmovnog čina” (isto: 94).

¹³O riječima u jezicima ovoga tipa: “To [su] riječi kojih se izgradnja, neprivedena kraju u jeziku, dovršava za vrijeme prijelaza – u *transitusu* – iz jezika u govor” (isto: 44).

¹⁴“Indoevropski jezici, već od najstarijih vremena, pokazuju osobine jezika s riječima čija je izgradnja završena” (isto: 44). I dalje: “Obje ideacije – primordijalna pojmovna i transprimordijalna strukturna [i.e. stvaranje sadržajnog i stvaranje obličnoga dijela riječi] – superponiraju se i nemoguće je, kako u starogrčkom tako i u modernom francuskom, evocirati npr. pojam “čovjek” (*homme*), a da istoga časa ne evociramo i strukturu supstantiva” (isto: 133).

“Superponiranje dviju rečenih ideacija nije nužda u ljudskome jeziku. Ima idioma, izgrađenih samo na osnovi primordijalnog postulata poimanja, gdje je – kao što je to slučaj u kineskom – pojmovna ideacija dovoljna za sve” (isto: 133).

A ponavljamo: “Permanentno posjedovanje jezika oslobađa duh – i to je osnovna funkcija svakog jezika koju nikad ne treba gubiti iz vida” (Guillaume 1988: 85). Da bi do problema kojega je član rješenje uopće stigao, mora Guillaume učiniti još jednu razliku. Kaže naime da je svaki članski sistem ustvari skup *razumskih ponašanja-ophođenja-odnosa-držanja* (*attitudes intellectuelles*) koje je misleći subjekt sposoban imati prema imenici. Dvije su vrste tih *ophođenja* (usp. Guillaume 1975: 63): (1) *permanetna* – tiču se možne imenice (*le nom en puissance*), kojoj u duhu utvrđuju stanje; (2) *momentalna* – svrha im je modificirati stanje možne imenice e da bi se ova bolje prilagodila kontekstu. Problem se člana rodio upravo iz sukoba tih dvaju. Naime dok *permanetna* još nisu bila toliko definirana da bi se na putu imenice k ostvaraju oduprla naletima *momentalnih*, član je bio posvema nepotreban. Nužnim je međutim postao onoga dana kad su *permanetna* postala toliko definirana da budu ravnopravna rezistencija *momentalnim*. Takvo se kretanje u razvoju indoevropskih jezika ponavljalo nekoliko puta. Iz sukoba su konačno iznikla dva bitno različita članska sustava: (1) primarni – koji korigira pretjeranost realnosti možne imenice; (2) sekundarni – koji djeluje protiv prevelike idealnosti možne imenice. Potpuna bi slika rješenja članskoga problema tada izgledala ovako (prema: *isto*: 23–25 i *isto*: 63–65):

(1) Najjednostavnije, ali i najmanje zadovoljavajuće: manjkavost virtualne imenice u odnosu prema trenutnoj realnoj misli nadomješta se kontekstom. Prihvatiti to rješenje znači biti bez člana.

(2) Stanje jezika (zato treba na umu imati areale) ne dopušta duhu da zanemari problem, pa valja stvoriti posebne vrijednosti koje zadržavaju onaj dio značenja virtualne imenice koji je dotičnomu govoru potreban, koji zahtijeva svrha misli. Dva su moguća oblika:

(2¹) (Primarni.) Jednostavniji sustav jest onaj u kojem se imenica bez člana odnosi na sliku pojedinačnoga predmeta (usp. *isto*: 23); ako joj treba više širine značenja, označit će to posebnim znakom – jedinim članom. Tako je to u starogrčkom. Ovakav sistem počiva “na opreci člana nule i jednog vidljivog člana” (*isto*: 23). Korigira ovaj sistem pretjeranost realnosti možne imenice. Član se koristi za subjektivnu uporabu imenica; objektivne uporabe savršen izraz nalaze u možnoj imenici, bez korekcije, “budući da je ta imenica upravo predodžba predmeta” (*isto*: 64).

(2²) (Sekundarni.) Složeniji sustav onaj je u kojem se imenica bez člana odnosi na imeničku ideju, pojam. Zato je za dosezanje vizije stvari – vizije bilo partikularne bilo generalne – nužno potreban poseban znak. Kako jedan znak nije dovoljan za različite konceptualne oblike, broj će se znakova povećavati u skladu s brojem načina poimanja stvari (*manières de se représenter intellectuellement les choses*). Član nula u opreci je tu prema nekim pozitivnim članovima (*plusieurs articles positifs*), a ovi su opet u međusobnoj opreci. Ovaj sistem korigira preveliku idealnost možne imenice. Na različite načine razvijen je on u francuskome, talijanskome, španjolskome, engleskome, njemačkome itd. Možna imenica u njima opstoji u smislu čiste predodžbe imeničkoga pojma. Stoga ona tu obuhvaća i nadilazi “sva trenutna poimanja kojih u diskursu (ona) može biti predmetom” (*isto*: 64).

Iako gore opisani sustavi odgovaraju na zajedničku potrebu da se razdvoje možna i ostvarena imenica, “i da se stvari (predmeti) misle kroz svoj odnos prema idejama” (isto: 23), pokreću oni različita načela. Prvi tako pretpostavlja imenicu koja se vrlo brzo vraća predmetu, stvari, odnosno imenicu koja se prepuštena samoj sebi ne zadržava kao čista ideja (pojam) u duhu (*ne se maintient pas comme pure idée dans l'esprit*). Drugi, naprotiv, temelji se na tome što imenica, prepuštena samoj sebi, ostaje toliko dugo u duhu u stanju čiste ideje (pojma) dok je djelovanje nekog znaka ne učini realnom stvari. Tako je u romanskim jezicima. Francuska imenica, naprimjer, toliko snažno objektivira ideju (pojam) u duhu da je za objektiviranje stvari potrebna akcija kakva znaka suprotna prirodnomu vođenju imenice. Sekundarni sistemi nužno su složeniji od primarnih, njihova teorijska odredba mora predvidjeti više oprečnih veličina. Te su sljedeće:

(1) Vrijednost **l* – za sve ono što premašuje, nadilazi predodžbu (*la représentation*) predmeta. U modernome francuskom odgovaraju joj *le, la, les*. Naziva Guillaume to **l širinskim (ekstenzijskim)* korijenom (*le thème d'extension*; isto: 68).

(2) Vrijednost **u* – za sve što se podudara s predodžbom (*la représentation*) predmeta. U modernome francuskom: *un, une, des*.

(3) Vrijednost **Δu* – za sve što tek ima postati predodžbom predmeta (*devrait être la représentation d'objet*), ali mu nedostaje forme. U modernom francuskom: *du, de la*. Zajednički je naziv za **u* i **Δu dubinski (reljefni)* korijen (*le thème du relief*; isto: 72).

(4) Vrijednost **ø* – za upotrebe koje se opiru sistemu **l – *u – *Δu*. U modernome francuskom odgovara joj “član nula u onoj mjeri u kojoj je definiran” (isto: 65).

Odmah valja uočiti da se radi o vrijednostima, ne o ovim ili onim oblicima, znakovima, elementima. To su vrijednosti koje se u različitim jezicima – pa na sasvim osebujan način i u hrvatskome – različito ostvaruju. “Jezik je sustav čistih vrijednosti koji ne određuje ništa izvan trenutnoga stanja njegovih termina” (Saussure 1976: 116). Sve u sve i konačno: “Jezici koji nemaju članske vrijednosti (jezik koji nema člana može, u nekoj mjeri, imati njegovu vrijednost, vezanu za sredstva vidljiva ili skrivena; primjer takva bio bi latinski) predstavljaju jedan arhaičan tip i rudimentarnu psihologiju” (Guillaume 1975: 64). I dalje: pokazuju ti jezici stanje u kojem misleći subjekt kakvu ideju nije znao “promatrati” a da je mentalno ne upotrijebi; za nj nisu postojala definirana permanentna ophođenja prema imenici, samo mentalna.

Zašto sve ovo? Zato što tek s ovim shemama pred očima možemo dalje. Imamo dakle na umu da unutar rasporeda triju glotogenih areala postoji jedan u kojem se pojavila potreba oblikovanja posebnih znakova za sasvim posebnu kategoriju (za rješenje od sebe nametnuta problema) te da su se unutar njega razvili različiti načini (sustavi) tog oblikovanja – sustavi s članom i sustavi bez člana. Sad se već nazire ono na što ovaj rad smjera: budući da mišljenje svim jezicima (ili sad još uz ogradu: svim jezicima jednog areala, jednog stupnja razvoja) nameće isti problem,

odnosno isti im problem nameće na isti način, nužno smo privedeni pretpostavci da u jezicima u kojima člana (kao osamostaljenoga rješenja tog problema) nema,

– ili problem biva riješen nekim drugim oblikom (Guillaume bi vjerojatno kazao ne toliko odgovarajućim);

– ili problem u datom jeziku još nije (dovoljno dobro) postavljen.

Čini se da su obje pretpostavke jednako zanimljive i poticajne kad je u pitanju hrvatski. Zanimljiv će pritom biti i odnos razvoja člana i nestajanja deklinacije. O tome poslije. Najprije sad o tome kako se to članskim vrijednostima (na Guillaumeovu primjeru francuskoga) rješava problem neodređenosti/određenosti i što nam ta kategorija uopće kazuje. Na početku opaska: teorija kako je gradi Guillaume izgrađena je na temelju jezika koji su odavno formirali član – i to tako da u njima neka imenska leksija (Kačićev termin za najmanju jezičnu jedinicu koja sama za sebe može tvoriti iskaz; usp. Kačić 1992: 123 te Kačić – Žic Fuchs 1998: 3) uvijek i nužno uz leksem (imenicu) sadrži i član (taj član u osobitim slučajevima može imati i nulti izraz). Kako je u takvim jezicima naš problem sistemski najrazvedenije riješen, mislim da je prikaz na njihovu primjeru prikladan i za hrvatski. Osnovne razlike hrvatskoga sustava prema ovim “složenijima” bit će najbolja podloga za razmišljanje o kategoriji neodređenosti/određenosti u hrvatskome jeziku. Prva od razlika bit će naravno ta što hrvatska imenska leksija (još uvijek) ne sadrži nužno član. Pravo lingvističko i psihosistematsko pitanje: zašto je tomu tako i mijenja li se u tom pitanju išta.

“Svaka semantička teorija člana mora krenuti od proučavanja stanja možne imenice (...) koje ovisi o narodu i o vremenu” (Guillaume 1975: 91). Tako suvremena francuska možna imenica – po Guillaumeu – “sadržana je u krajnje apstraktnome vidu pojma” (*isto*: 91). Da bismo si predložili kako to na dnu duha (*au fond de l'esprit*) izgleda, treba da se zamislimo nad skupom svega onoga – apstraktnog ili konkretnog, bezgraničnog ili ograničenog, općeg ili pojedinačnog – što imenica može značiti. Zbog toga je u suvremenom francuskome pri upotrebi potrebno suziti, smanjiti osnovnu proširenu viziju imenice. Upravo to sužavanje, stezanje (*le resserrement*) imenske ideje čini prijelaz (prijenos) možne imenice u ostvarenu (*la transition du nom en puissance au nom en effet*), prijelaz (prijenos) kojega je član oznaka (usp. *isto*: 91). Prijelaz (prijenos) može biti dvovrstan (odnosno četverovrstan – treći i četvrti slučaj unešto su posebni oblici ostvarenja nultoga članskog izraza, određeni ponajviše gramatičkim statusom ostvarene imenice; upotreba člana u njima dovodi do ekspresivnih, izražajnih, više no semantičkih pomaka):

(1) Simetričan (*la transition symétrique*). U ostvarenoj se imenici ne pojavljuje ništa što ne bi bilo u skladu s osobinama, naginjanjima možne imenice. Obilježen je ovaj prijelaz članom. “Ako ostvarena imenica ima otprilike istu širinu (sadržaj, značenje) kao i možna, upotrebljava se član *le*; no ako ostvarena imenica ima tek manju širinu (sadržaj, značenje), naginje ona tomu da se pojavi reljefno (istaknuto, izdvojeno) u odnosu na podlogu idejâ stvorenu mogućom imenicom. Da bismo označili tu reljefnost, služimo se članom *un*” (*isto*: 92).

(2) Asimetričan (*la transition asymétrique*). Obilježen je nultim članskim izrazom. Za razliku od simetrična prijelaza pri kojem se značenjska ekstenzija mijenja, ali osnovna značenjska os poštuje, ovdje ostvarena imenica poprima značenja neočekivana s obzirom na možnu. “Član nula objavljuje imenicu kontekstom *iskrivljenu* prema *ostvaraju smisla* koji se ni na jednome stupnju moguća stanja ne daje naslutiti” (*isto*: 235). Gubitak značenjske osi može imati dvije posljedice: – bilo nov, neočekivan efekt starog, sačuvanog smisla, npr. u *mettre quelque chose en lumière* ‘izvaditi što na vidjelo’ (doslovno ‘staviti što na svjetlo’); – bilo stvaranje posve novog smisla, “potpuno impresijskog i teško saopćivog (razumljivog)”¹⁵ (*isto*: 236), npr. u *tenir tête* ‘suprotstaviti se’ (doslovno ‘držati glavu, imati glavu’).

(3) Nepotpun (*la transition incomplète*). Imenica je ovdje shvaćena na pola puta između stanja mogućnosti i stanja ostvarenosti (“saisi à mi-chemin entre l’état de puissance et l’état d’effet”; *isto*: 283), čime se postižu određene značenjske nijanse. Ovakvi su prijelazi česti u imenica koje su popridjevljeni atributi (u francuskoj gramatičkoj tradiciji atribut je naziv za ono što bismo mi zvali imenskim dijelom imenskoga predikata: *Je veux qu’un Russe soit Russe*), apozicije (*Dumas père, Dumas fils*) te u nabrajanjima (*Murs, palais, temples, dieux, tout avait disparu*).

(4) Ukinut (*la transition annulée*). Odnosi se na slučajeve u kojima je prostor između moguća i ostvarenoga ništavan ili tomu blizak. Obično je to kod imenica koje znače vremensku odredbu (*demain, hier*), kod vlastitih i njima sličnih imenica (*Peirre, Louis, Paris, Athènes, Table des Matières*), pri kontaktu člana i negacije (*Ne pas avoir d’argent*), i sl.

Guillaume sva četiri slučaja pomno raščlanjuje; zadržavamo se na simetričnu prijelazu. “U duhu, slojevi se dojmova, manje ili više nestalnih, naslažu (naslojavaju) – da tako kažemo – jedni na druge” (*isto*: 161). Na površini – nastavlja – nalazi se ono što je strogo aktualno, ono što tek što nije zaživjelo u misli (*en train de prendre existence dans la pensée*). Dojmovi malo dublji su ideje, pojmovi (*idées*), dojmovi manje ili više stari (*anciennes*), jedni blizi i još uvijek jasni, drugi udaljeni, izbljedjeli ili izbrisani. Posve na dnu (*au fond*) nalazi se određen broj stalnih pojmova (*notions permanentes*) koji odgovaraju posjedovanju jezične sposobnosti, jezikovstvu (*langage*). U trenutku upotrebe (*l’emploi*) stalni je pojam dozvan s dna duha da se pojavi na površini. Stoga mu je prijeći (*traverser*) različite slojeve dojmova naslojenih ponad njega. Na površini se on može pojaviti:

(1) u svojoj punoj samostalnosti (*en pleine autonomie*), nevezan za koji drugi pojam;

(2) povezan s dojmovima ugrađenima u prošlost duha (*déjà incorporées au passé de l’esprit*).

¹⁵“(…) purement impressif et très peu communicable” – pridjev *impressif* nećemo naći u *Robertu, Larousseu, Hachetteu*, ali ga, zanimljivo, ima *Putanec*. Njegovo značenje ‘impresivan, dojmljiv, potresan, ganutljiv’, međutim, neodgovarajuće je. Pridjev pak *communicable* mislim da ovdje više od ‘saopćiv, za javnost, prometan’ znači ‘koji se u komunikaciji može razumjeti’.

Za drugi je slučaj (francuski) jezik izgradio *ekstenzijski član*, *član dojmovne ekstenzije* (*l'article d'extension impressif – le, la, les*). Naprotiv, *punktualni ili reljefni član* (*l'article ponctuel ou de relief – un, une*) objavljuje imensku ideju koja se, prošavši slojeve impresija u duhu, na površini pojavljuje (*émerge*) nevezana za ikoju drugu (*sans se lier à aucune*).

Da bismo “oznanstvenili” ovakav unešto raskošan i često teško prevodiv pristup, pozvat ćemo u pomoć samoga Guillaumea, koji se u kasnijim godinama (1953) osvrnuo na svoju knjigu o članu (1919). Kazat će on da je u srži onomad ozbiljna problema ustvari bilo vrlo banalno rješenje: “pod *efektom* (*effet*) skriva se *potencijalnost* (*puissance*)” (Guillaume 1988: 12). Dosljedno tomu govornik dok misli/ govori uzima kakav jezični element, naprimjer imenicu, iz potencijalnosti i nosi ga prema efektu (usp. *isto*: 12). Problem je sljedeći: kako izvesti prijelaz? “Budući da je obavezna, ta radnja uvijek uspijeva, ali je pravom sredstvu uspjeha trebalo mnogo vremena da se individui. Dugo je to sredstvo ostvarenja prijelazne radnje bilo prepušteno jezičnim kategorijama koje su bile opterećene drugim funkcijama, među kojima i funkcijom broja, a u vezi s njom i funkcijom roda i padeža. Pritom je broj igrao glavnu ulogu. A zatim, u danom trenutku, te su se *kategorije* opterećene drugim funkcijama otresele one koja predstavlja prijelaz od imenice u potencijalnosti (*nom en puissance*) u imenicu u efektu (*en effet*). Posljedica tog rasterećenja bila je pronalazak kategorije člana” (*isto*: 12). Veli Guillaume da knjiga o članu nema jasan uvid u tu operaciju rasterećenja, da ga je stekao tek kasnije kad je s problematike prešao na sistematiku jezika; “bio [sam] ponukan da istražujem odgovarajući položaj kategorije *broja* i *člana* te da pokažem da ovaj drugi reproducira *mehanizam* (formu mehanizma) onog prvoga” (*isto*: 12). Francuski član udjeluje (*opère*) taj čin, pokret; prema tome je on znak metafizički (*un signe métaphysique*), ali funkcija mu je da postvaruje (*de réaliser*). Francuski član obavještava o načinu na koji Francuzi misle, mniju imenicu bez člana. Njime oni objektiviraju čistu ideju (*l'idée pure*) i razlučuju tu ideju od svake – koje bilo – njene upotrebne vrijednosti, primjene.

Promatrajući povijesnu evoluciju sustava članova uočavamo da su imeničke ideje do tog stupnja objektivirane vrlo sporo. Dugo su se vremena opće stvari (*les choses générales*) osjećale malo različitima od ideje, pa su ostajale bez člana. Tek se malo po malo imenica počela odnositi na čistu ideju, prestavši upravljati duh prema slici stvari (*l'image de chose*). Danas je razlika možne i ostvarene imenice tako osjetna da član dobivaju i najapstraktnije imenice, imenice koje znače čitavu vrstu i sl.; dakle ni one se danas ne miješaju s idejom iako je kod njih razlika najmanja.

“Ova razmatranja određuju, ako možemo tako reći, filozofski uzrok članu” (Guillaume 1975: 24).

Uza sve ovo valja kazati nekoliko rečenica.

Prvo, kakav stav o hrvatskome zauzeti? U koji bismo ga Guillaumeov gloto- loški areal postavili? Do koje je mjere hrvatski “razvijen”? Cijela Guillaumeova shema “najrazvijenijih” jezika temelji se na opreci potencijalne, možne jedinice i

aktualne jedinice kao njena postvarenja (to postvarenje može u značenjskome smislu biti *generalno* ili *partikularno*¹⁶). Jesu li u tome francuski i hrvatski isti?

Jezik je sustav. To kao da svi znaju. Vrijednosni sudovi o sustavima neprihvatljivi su. Nešto ili je sustav ili nije; bolji i lošiji sustavi ne postoje. Svi međutim znaju i to da se jezici mijenjaju. Među tim promjenama ima i upravo *sustavskih* (koje se odnose na sustav). Dvije su – ugrubo – velike skupine mišljenja o uzrocima jezičnih promjena (te dvije skupine mišljenja nisu nužno suprotstavljene; moglo bi se čak reći da na različitim razinama one djeluju simultano):

– Ima ih koji drže da se jezici mijenjaju stoga što se mijenja iskustvo koje se jezikom ima iskazati. “Promjene dakle idu za povećanjem ekonomičnosti jezika, tj. uspostavljaju skladniji razmjer između količine obavijesti i napora koji je potreban za njezino priopćavanje. (...) Nesumnjivo se može utvrditi tendencija da duljina teksta bude obrnuto razmjerna čestoti vijesti tj. što je vijest češća tekst teži da bude kraći. Tu se nalazi i odgovor na pitanje kako to da jezici tisućljetnim razvojem, ako se kreće u tom smjeru, nisu još dostigli takav stupanj usklađenja i unutrašnje ravnoteže da dalji razvoj postaje nepotreban. To se nije dogodilo i nikada se neće dogoditi jer se čestota vijesti neprekidno mijenja. Čestota vijesti ne ovisi o svojstvima jezika nego o društvenoj djelatnosti zajednice, a ta je podložna stalnim promjenama” (Katičić 1971: 129).

– Ima ih međutim i koji drže da se mijenja, upravo poboljšava, način na koji se ima iskazati uvijek isto (historijom u svojoj biti neizmijenjeno) ljudsko iskustvo. Ovakav stav bliži je filozofiji okrenutim proučavateljima; Guillaume je svakako na njihovu tragu. “Jezik u svojoj cjelini podrazumijeva posezanje za dvjema vrstama sredstava: – pozna sredstva, koja pripadaju improviziranomu; – rana sredstva, koja pripadaju instituiranomu. A čitava povijest jezične sposobnosti počiva na psihičkom procesu kojemu je cilj da poveća rana sredstva da bi što manje posezao za poznima. Cijela se ekonomika povijesti jezične sposobnosti sastoji u tome” (Guillaume 1988: 90).

Jedni dakle uzroke jezičnih promjena nalaze izvan jezika, drugi u jeziku samom. (Ono što ih povezuje jest ekonomiziranje jezika.) Slijedimo li načas ove druge, pokazuje nam se da promjene u jezicima i nisu beskonačno različne. U našem konkretnom problemu istost je npr. u tome da su jezici nastali iz pučkoga latinskoga prije ili kasnije razvili član. Važno je ovo “prije ili kasnije”. Tako su, prije ili kasnije, član razvili i engleski i njemački. Prema tome: ako se član javlja da bi se bolje reklo ono što se reći ima, i ako se u nekim jezicima pojavio prije, a u drugima kasnije, koliko je smjelosti potrebno da se perspektiva izvrne pa da se kaže da su neki jezici do određenog stanja došli prije drugih. I koliko onda smjelosti treba da se kaže da su ti jezici razvijeniji od onih koji nekom cilju streme, ali do toga cilja (stanja) još stigli nisu. Jer nikako se tu ne radi o pukoj izmjeni sintetičnosti s analitičnošću. Radi se o tome da indoevropski člana nije imao, da se član u homerskome grčkom

¹⁶ Kasniji Guillaumeovi termini za *ekstenzivno* i *reljefno*.

javlja tek u vidu oslabljena determinativa, a da među modernim jezicima “oni koji nemaju člana (...) čuvaju jedan arhaičan tip. Ruski je u tom pogledu sasvim uvjerljiv primjer” (Guillaume 1975: 14). Nastavlja Guillaume da sve to hoće reći da član svoj uzrok ima u određenom stanju jezika: razvijat će se član od trenutka u kojem je to stanje dosegnuto (usp. *isto*: 14). Prema njemu francuski je to stanje – stanje jasnog razlikovanja mogućeg i ostvarenog, permanentnog i momentalnog imeničkog poimanja (*représentation*) – dosego u 17. stoljeću. “Ustvari tek je negdje od 17. st. možna imenica dosegla stanje čistoga pojma koji je i danas karakterizira” (*isto*: 68 i dalje). Od toga je vremena francuskomu član nuždan da (p)ostvari, aktualizira čisti pojam možne imenice (bilo da ga ostvari ekstenzijom, koja smisleno uvijek ostaje uža od čistoga pojma, bilo reljefno, odnosno bilo generalizirajuće bilo partikularno)¹⁷.

O statusu ću hrvatske imenice niže. Zasad samo budi spomenuto to da u svojem radu o “srpskohrvatskoj” kategoriji neodređenosti/određenosti Fekete kaže: “U svesti govornih lica i u samoj govornoj situaciji, naročito padaju u oči dva plana u kojima se može pojaviti imenički pojam. To su: (1) opšti plan i (2) individualni plan” (Fekete 1969: 355). Nasljeduje on pritom Belića koji razlučuje dvije imeničke primjene: “opštu – kao reč u svesti našoj (*kuća* znači ma koji predmet sa osobinom kuće) i individualisanu – kao znak predmeta u primeni, tj. ta reč kao određena kuća” (*isto*: 355).

To pak može značiti dvoje:

– ili Belić i Fekete ne luče dovoljno između potencijalnog i efektivnog (pa opće poistovjećuju s mogućim, a pojedinačno s ostvarenim)¹⁸;

– ili posredno dobro uočavaju da u “srpskohrvatskome” do takve ludžbe još nije došlo (upravo u kronologijskom smislu), to jest da u “srpsko-hrvatskome” u pozadini i opće i pojedinačno ostvarene imenice još uvijek ne stoji čisti imenički pojam.

U ovom drugom slučaju hrvatski duh i jezik ne bi još bili učinili onaj veliki napredak (“golem napredak duha i jezika”; Guillaume 1975: 90) potreban da se u njima obrazuje nešto tako nestvarno poput čistoga pojma; i misao bi polazila od stvari same, ne od ideje.

¹⁷ Na svoj poseban način o semiološkim promjenama u francuskome 17. stoljeću – o jazu koji se javlja između mišljenoga i rečenoga – piše i Foucault: “*Logika Por-Roajala* kaže: “Znak krije dvije ideje, jednu o stvari koju predstavlja, a drugu o predstavljenoj stvari; njegova priroda sastoji se u podsticanju prve pomoću druge”. To je dvojna teorija o znaku koja se nedvosmisleno suprotstavlja kompleksnoj organizaciji renesanse, kada je teorija znaka implicirala tri sasvim različita elementa: ono što je bilo obilježeno, ono što je obilježavalo i ono što je omogućavalo da se u nečem vidi obilježje nečeg drugog; taj posljednji elemenat bio je sličnost” (Foucault 1971: 127). Posredno i u Foucaulta čitamo da se ono što Guillaume zove mogućom imenicom u 17. stoljeću odvaja od ostvarene imenice. Raspala se jezična veza (sličnost) riječi i stvari: riječi reprezentiraju ideje, pojmove, ne više predmete. Otud i interes *opće gramatike* za reprezentirajući (predstavljajući, predočivajući) karakter jezičnoga znaka.

¹⁸ Na sličan se način gdje gdje povezuju i neodređenost i općenitost (“kategorija neodređenosti – kategorija kojom se neka pojava ili predmet gleda ili lingvistički prikazuje u najopćenitijem, “neodređenom” smislu”; Simeon 1969 (I): 902, s.v. *Neodređenost*); u Guillaumea sigurno nećemo naići na takva preklapanja pojmova.

Ima li u svemu ovome mjesta za kakvo vrednovanje, stupnjevanje? U lingvisti ćemo češće naići na čisto uspoređivanje dvaju sustava u njihovim posebnostima i dovršenostima. Tako će na prigovor da je hebrejska misao manje apstraktna od engleske (jer se *gold is good* u hebrejski mora prevesti kao ‘the gold is good’), Gleason deskriptivno kazati: “Uz nebrojivu englesku imenicu *the* partikularizira. U hebrejskome takva kontrasta nema [i.e. kontrasta između *ø* i *the*]. Stoga je i argument da je hebrejski manje sposoban generalizirati nebitan” (Gleason 1966: 157). Filozofi se, naprotiv, toga ne plaše. “Aristotel je, s obzirom na svrhu (τέλος) ili ono radi čega je to dobro (τὸ ἀγαθόν), filozofijski izvidio tri bitne mogućnosti jezika-govorenja: retorički logos, poietički logos i apofantički logos. To nisu tek tri slobodnolebdeće mogućnosti koje se mogu proizvoljno odabirati, nego, one u svojoj nužnoj unutrašnjoj nadgradnji proizlaze iz naravi živoga bića koje ima logos (ἔμφων λόγον ἔχον)” (Despot 1999: 662). I dalje, o najvišoj mogućnosti: “Apofantički logos jest jezik onoga biti (τὸ εἶναι) u njegovim bitkovnim mogućnostima, u njegovoj mislivosti i njegovoj iskazivosti” (*isto*: 662). Ne radi se tu dakle o uspoređivanju jezika, nego o bitnoj mogućnosti jezika kao jezika da se sam u sebi razvija.

Drugo, pokazuje se da je problem člana očito općejezični problem. Utoliko je neobično što se on u našoj gramatičkoj tradiciji tako slabo tretirao. Chomsky na mnogo mjesta govori o blagodatima koje je donijelo napuštanje tradicije latinske gramatike u romanskim jezicima (usp. Chomsky 1966, posebice poglavlje *Description and explanation in linguistics*, i Chomsky 1979: 200 i dalje), osobito se osvrćući na francuski (kad govori o počecima “kartezijanske” lingvistike, *porruajalovskoj* školi). U tom se smislu čini da hrvatski gramatičari sporo odbacuju ustaljene, tradicionalne obrasce i teško uočavaju (kategorijalne i izrazne) osobitosti hrvatskoga. Otud i neprikladno bavljenje kategorijom neodređenosti/određenosti. Pranjković dobro veli da je to očito stoga što se u nas ionako o naravi gramatičkih kategorija razmišlja malo te stoga što se kategorija neodređenosti/određenosti na sasvim poseban način u hrvatskome morfologizirala u pridjevskoj sklonidbi, što je onda zastrlo pogled na njena druga, manje vidljiva, očitovanja (usp. Pranjković 2000: 343). Otud i to da se u hrvatskim gramatikama problematika članova jedva da i spominje. Tragovi dobra pristupa pojavljuju se tek u susjednom slovničarstvu, vjerojatno ne bez utjecaja francuskog iskustva, koje u nas ne postoji (usp. npr. Mrazović – Vukadinović 1990: 242 i dalje ili Ivić 1983). “Nije samo povijest hrvatskoga jezika pokazala da se način izražavanja kategorije neodređenosti/određenosti mijenja” (Silić 2000: 404). Ovo budi ukor našim jezičnim povjesničarima i dijalektolozima koji nikako da uhvate korak sa shvaćanjem povijesti kao izmjene stanja odnosâ, vazda se baveći partikularnim (manje-više fonološkim, tu i tamo morfološkim, nikako sintaktičkim) promjenama izraza. Možemo zato samo nagađati o tome što bi pokazao pravi dijakronijski pogled u razvoj kategorije neodređenosti/određenosti ili članske funkcije (možda sasvim novo shvaćanje); da ne govorimo o koristima uvida u zanezarene sustave čakavskoga i kajkavskoga. Kajkavolozi tako nikako da se na pravi način počnu pitati o tome kamo je nestao sadržaj neodređenosti/određenosti, ako već izraza (u pridjevskoj sklonidbi) nema. Uočavati (“snimati”) stanje i reći da

“nominalni i pronominalni, osim u nominativu sg. masc., već u 16. stoljeću, u prvim kajkavskim knjigama, nisu više bili razlikovni” (Šojat 1970: 81) ili da se “broj *jeden* (ili *jén*) upotrebljava kao neodređeni član (kao npr. u njemačkom jeziku): *ón je jèn bedák* (...) ali mnogo su običniji izričaji bez takvog broja: *íma šíneka vèlikoga, óna je dovíca*” (Lončarić 1994: 150) znači em ostati na pukoj deskripciji izraza (s posve dvojbenim pitanjem ima li ovo *jèn* leksički naglasak ili ipak ne), em ne razlikovati kategorijalnost (osobitu vezu izraza i sadržaja) broja i kategorijalnost (osobitu vezu izraza i sadržaja) člana, em – što mislim da je najvažnije – ne razmišljati o, gijomovski rečeno, nužnosti postojanja kategorije neodređenosti/određenosti (pa prema tome i pitanja što nakon gubitka razlikovnosti pridjevskih oblika razlikovnim postaje) ili nužnosti pojave ili nepojave ovoga *jèn* (što ono znači, znači li uopće što, kad se pojavi i kad se ne pojavi).

Treće, pokazuje se isprepletenost jezične kategorije neodređenosti/određenosti (kao kategorije koja potiče stvaranje člana) s drugima – kategorijama roda i broja. Kad Guillaume gore u tekstu govori o rasterećenju drugih kategorija od članske funkcije koja se u “razvijenim” jezicima morfologizirala u članu, on neizravno upućuje i na sadašnje stanje u hrvatskome. Stvar se s rasterećenjem u francuskome završila negdje u 17. stoljeću, otkad član potpuno dominira u iskazivanju članske funkcije (*dominacija* je u Guillaumea termin za kakvo zbivanje, tendenciju u jeziku, kojem se suprotstavlja zbivanje, tendencija sažeta u terminu *rezistencije*).

Analize načinâ iskazivanja kategorije neodređenosti/određenosti u hrvatskome (usp. Pranjković 2000 i Znika 1985) pokazuju u vezi s tim najmanje dvoje:

- da je ova još uvijek i temeljito “raspršena” po nekim gramatičkim kategorijama (odnosno da se ne iskazuje samo pridjevskim vidom), upravo kategorijama broja, padeža, glagolskog aspekta;
- da su promjene do kojih u iskazivanju dolazi itekako djelatne (jedna od njih svakako i gubljenje imeničke deklinacije pridjeva i sve što ta promjena sobom donosi).

U francuskome su te promjene djelovale sve do rasterećenja; potvrdu ćemo naći u ondašnjoj gramatici *porruajalovske* škole, u kojoj se i u vezi s gramatičkom kategorijom broja i u vezi s gramatičkom kategorijom člana upućuje na istu stvar: “neodređeno značenje općih imenica i apelativa” (Lancelot – Arnauld 2000: 129). Za njihovo određivanje – kaže se – upravo i postoje jednina i množina i “neke čestice, nazvane članovima” (*isto*: 129). Konačno i Fekete svoju raspravu o pridjevima započinje odredbom kategorije (ne)određenosti (tako je naime on zove) i to baš pomoću pojmova plana (općeg i individualnog) i zbira (usp. Fekete 1969: 354 i *dalje*), također vrlo blizih kategorijama broja i Guillaumeovim terminima generalnoga i partikularnoga.

Četvrto, pokazuje se posvema opravdanim član smatrati aktualizatorom (on upravo aktualizira, postvaruje, “član je taj koji “upotrebljava” (stavlja u upotrebu) imenicu”; Guillaume 1975: 25), a problem člana (tako i čitavu kategoriju neo-

dređenosti/određenosti) promatrati u okvirima aktualnoga (aktualne sintakse, kako to u Silić 1993 i Silić 2000).

Peto, nakon svega se pitamo kako stvar s jezičnom kategorijom neodređenosti/određenosti u hrvatskome stoji – je li njen status isti kao u Guillaumeovim “razvijanim” jezicima; je li hrvatski razvio član (ako nije, razvija li ga); ako hrvatski član još nije potpuno razvijen, čime to onda hrvatski ovu kategoriju izriče; kakav je u tom izricanju položaj tzv. pridjevskog vida?

3. Rješenje problema u hrvatskome

Sve dosad rečeno više je ili manje eksplicitno pokazalo da se kategorija neodređenosti/određenosti tiče ljudskoga poimanja predmeta, predmetnosti, odnosno onoga što imenica znači. Kako mislim da rekavši ovo ne otkrivam ništa što ne bi bilo razvidno naprosto po sebi, vraćati se tomu više neću. Ono što će me dalje zanimati jest status (i.e. misaoni status, gijomovski kazano status *dans l'esprit*) hrvatske imenice. Možda je bolje kazati da će me zanimati što nam o tom statusu govore hrvatski načini iskazivanja kategorije neodređenosti/određenosti, jer i tu se – kao uostalom i u svakom drugom jezikoslovnom propitivanju – uzrocima bavimo na temelju posljedica. Jezikom se bavimo istom *a posteriori*, kad je govorenje već završeno. U tom kašnjenju vazda ostajemo donekle slijepi za očevidno, vazda ograničena pogleda. (No čak ni to nije najveći problem. Još je veći taj što koliko god naš uvid u jezik bio potpun, ne čini on da zato taj jezik i bolje koristimo. Vječno jezikoslovno prokletstvo.)

“Predmetni sadržaj (imenički pojam) može biti tretiran – uopšteno, neindividualizovano (“*Vuk* dlaku menja”) – saopštenje implicira *sve* ono odnosno *svaku* jedinku onoga što se pod datom imenicom može podrazumjevati. Pošto nije implicirana jedinka, ni određena ni neodređena – ovde i nema mogućnosti za opoziciono odmeravanje određenosti prema neodređenosti jedinke. Nadalje: (...) Predmetni sadržaj može biti tretiran individualno, kao jedinka datog predmetnog sadržaja (“Uhvatilo sam *vuka*”) – ne znači “*sve* vukove” uopšte). Tek u ovom slučaju moguće je govoriti o (ne)određenosti jedinke” (Fekete 1969: 383 i *dalje*). Dva su – veli – rješenja: “(1) Jedinka može biti probrana, angažovana u izvesnoj situaciji (“Ulovio sam *vuka*”); (2) Jedinka može biti neprobrana, neangažovana u izvesnoj situaciji (“Rado bih ulovio *vuka*”))” (*isto*: 384). Angažirana jedinka – nastavlja – lansirana, tretirana može biti kao: (1) neodređena – jedna od mogućih, neka (*Ulovio sam jednog (nekog) vuka*) ili kao “etiketa” nekoga sadržaja (*Ulovio sam vuka, a ne lisicu*); (2) određena – baš ta, a ne neka druga, kad se uzima kao jedinka relevantnog identiteta (*Ulovio sam onog vuka što mi je zaklao ovcu*). Neangažirana jedinka načelno je neodređena – i objektivno i subjektivno (*usp. isto*: 384).

Sve u sve: po Feketeu opozicijsko odmjeravanje neodređenosti i određenosti imeničkoga pojma u hrvatskome je (analizira i hrvatski i srpski korpus; razlike “zapadnog” i “istočnog” jezika obično naznačuje) moguće samo u angažiranih, iz

zbira izdvojenih, jedinki (već datih, objektivno projiciranih u granice mjesta i vremena, upravo onih na koje govornik misli; subjektivno – identifikacijski – te su imenice neodređene, irelevantnog, neodređenog identiteta; usp. *isto*: 365 i dalje). Takvo odmjeravanje nije moguće u imeničkim pojmovima upotrijebljenih općenito, ali ni kod jedinki neangažiranih (iz zbira neizdvojenih; one su neodređene) ili pak jedinki identificiranih (relevantnog identiteta, potpuno određenih).

U svemu tome očito je vrlo važan kontekst. U tom smislu hrvatski nije drukčiji od jezika koji su (potpuno) razvili član. Guillaume veli da teorija člana ustvari nije ništa drugo doli proučavanje moguće ravnoteže uspostavljene između djelovanja konteksta i otpora koji kontekstu pruža imenica (imenički pojam kao neaktualiziran, kao izvan svakog mogućeg konteksta) (usp. Guillaume 1975: 104). Otegotno je, međutim, u hrvatskome upravo to što nema tog posebnog oblika koji bi upućivao na način na koji bismo mi mislili imenicu, imenički pojam. Načini našega mnijenja imeničkoga pojma pokazuju se na mnogo načina. I to je samo dio poteškoće u uvidu.

Naše se gramatike još uvijek ograničuju na formulacije poput – “Hoće li se neka odredba shvatiti samo kao kvalifikacija ili kao identifikacija kvalifikacijom, pa hoće li se prema tome izraziti određenim ili neodređenim pridjevom, zavisi ponajviše od toga kako govornik ili pisac gleda na tu odredbu. Zato se gramatička oznaka određenosti zove i *pridjevski vid*. U hrvatskom književnom jeziku izbor oznake određenosti u pridjeva vrlo je slobodan” (Katičić 1986: 385); ili pak – “Pridevi u neodređenom vidu označavaju osobine neodređenog pojma. (...) U određenom vidu pridev pokazuje osobine ranije (u govoru/pismu) određenog pojma. Pridev u određenom vidu u isto vreme i kvalifikuje i identifikuje” (Mrazović – Vukadinović 1990: 257). Takve formulacije, koliko god točne bile, ujedno i zamagljuju cjelinu problema. Iz njih se lako može zaključiti to da je pridjevski vid jedini način da se u hrvatskome iskaže opreka po određenosti, ali i to da *slobodan* izbor pridjevskoga vida (deklinacije) uvijek sa sobom donosi i semantički neupitnu odluku – neodređenost ili određenost. Stranac će se upitati što je s imenicama koje uza se nemaju pridjev. Ako neodređenost/određenost jest stvar imeničkoga pojma, kako to da se ona može izreći samo pridjevom? Nadalje, sad više ne kao stranac nego kao izvorni govornik, svi mi tvrdimo da se imenička deklinacija pridjeva gubi. I što sad? Ne samo da smo se ograničili na pridjeve, nego opreku više ne možemo ni njima kazati (a pouzdati se u to da se opreka čuva u naglascima, mislim da je precjenjivanje kompetencija izvornih govornika). Uz to bi valjalo reći i to da bi tek prava jezičnopovijesna analiza imala pokazati je li ikada i postojalo to “zamišljeno i nevinno” razdoblje hrvatskoga jezika u kojem je postojala jasna semantička opreka “dužih” i “kraćih” oblika¹⁹. Današnje stanje i Feketeovi rezultati (u korpusu mu je i

¹⁹ Budući da oblici u jeziku nisu oprečni na taj način da bi jedni bili *kraći*, a drugi *duži*, smatram ove odredbe metodološki pogrešnima i uglavnom zavodljivima u krivom smjeru. No kako u Feketeovu radu figuriraju one kao termini, radi sukladnosti ću ih – pod navodnicima – kadikad i ja upotrijebiti. Inače ću dosljedno rabiti nazivke *pridjev imeničkog oblika-sklonidbe* i *pridjev zamjeničkog oblika-sklonidbe*.

Termini *neodređeni lik-pridjev* i *određeni lik-pridjev* – uvriježeni u našim gramatikama – jednako su tako neadekvatni. Neodređenost i određenost pripadaju semantici, pa ću te odredbe koristiti isključivo u značenjskom smislu.

Držić) nikako ne idu uprilog tomu da bi “kraći” oblik nužno podrazumijevao neodređenost, a “duži” određenost. A mi uporno polazimo upravo od te pretpostavke.

Konačno, a ustvari prvo i pravo pitanje jest što to uopće neodređenost ili određenost imeničkoga pojma jest? Ni na to pitanje u gramatikama odgovora nećemo naći.

Guillaume kategoriju neodređenosti/određenosti vidi pod oprekom reljefno/ekstenzivno. Prema tom viđenju kao ekstenzivan aktualizira se imenički pojam onda kad se uz njega ili oko njega asocijativno (mentalno) vežu, u manjem ili većem broju, drugi imenički pojmovi; kao reljefan ili punktualan imenički se pojam aktualizira onda kad se oko njega ne vežu drugi pojmovi. U tom je smislu *gostionica* u iskazu *U gostionici sam* ekstenzivno aktualizirana ako se podrazumijeva da sam na *javnome mjestu u kojem ljudi jedu, piju i odmaraju se*; naprotiv, aktualizirana je reljefno, punktualno, ako se misli kao upravo jedna, samostalno mišljena *gostionica*. U hrvatskome se ova razlika nije morfologizirala (Guillaumeov je francuski primjer za ekstenziju *Je suis à l'auberge*, a reljefno mu je *Je suis dans une auberge*; usp. Guillaume 1975: 172)²⁰; upravo će se stoga u situacijama kad se pojam misli samostalno nametati nešto što će preuzimati ulogu neodređenoga (reljefnoga, punktualnoga) člana – *jedan* (*U jednoj gostionici sam*) ili sličan mu element. Dalje će o tome biti više riječi.

Uz ovo budi spomenuto i to da je *prethodna spomenutost* (kriterij na kojem se često grade odredbe kategorije neodređenosti/određenosti) u Guillaumea tek jedan od slučajeva ekstenzijske aktualizacije. Naziva ga anaforičkom ekstenzijom i pritom naglašava da se radi ne o sjećanju na neki predmet, nego upravo o sjećanju na to da je taj predmet prethodno već bio predmetom misli – bilo govornikove (retrospektivno) bilo sugovornikove (u kojem slučaju govornik to pretpostavlja; prospektivno) (usp. *isto*: 224).

Načini iskazivanja kategorije neodređenosti/određenosti u različitim jezicima, ponavljamo, različiti su. “Kategorija je neodređenosti/određenosti rezultat apstraktnoga mišljenja, koje je u svih naroda isto. Ako je to tako, onda nema jezika za koji bi se moglo reći da nema načina njezina izražavanja. U svim se jezicima ona izražava, ali ne na isti način. Prema tome je i logička i lingvistička univerzalija” (Silić 2000: 404). Drukčije ne može biti ima li se na umu Panfilovljev uvid: “Priroda gramatičkih sredstava upotrijebljenih za razlikovanje strukturnih elemenata rečenice iste na logičko-gramatičkoj razini nebitna je (...) posljedica čega jest to da će rečenice različitih jezika koje izražavaju jednu te istu misao logičko-gramatičke razine imati jednu te istu strukturu” (Panfilov 1968: 105).

Mnogi jezici razvili su član – najekonomičniji (Guillaume) oblik izražavanja (jer su u jezicima s članom ostale kategorije rasterećene od sudjelovanja u izražavanju ove kategorije). Član u organizaciji leksije (u smislu kako se leksija određuje

²⁰ Dobar distinktivan primjer iz engleskoga rečenica je iz filma *Ralje: They caught a shark, not the shark* (*Uхватili su **jednog** morskog psa, ali ne **onog** (morskog psa)*).

u Kačić – Žic Fuchs 1998) središnjemu leksičkom morfemu može biti antepoziran ili postpoziran. Prvi je slučaj u takozvanih analitičkih jezika, drugi u sintetičkih i aglutinativnih (kako je ranije napisano primjerice o francuskome i engleskome te bugarskome i rumunjskome). Hrvatski nema individualiziranu jedinicu koja bi na sebe preuzela funkciju nositelja (izraza) kategorije neodređenosti/određenosti. Pridjevski vid svakako jest način njena izražavanja, no nikako nije i jedini. U tom pogledu on nije ni ekonomičan – niti je jedini način niti kao jedan od načina funkcionira “dosljedno”. No kao jedini način u kojem se opreka gramatikalizirala, smatra ga Pranjković primarnim (usp. Pranjković 2000: 344). Uz taj primarni uočava Pranjković dalje još pet sekundarnih načina – sekundarnih upravo po tome što su negramatikalizirani, a ne stoga što bi bili rjeđi, neobičniji ili što drugo. Naprotiv: “primarni (gramatikalizirani) način izražavanja te kategorije preko neodređenih i određenih oblika pridjeva sve više ustupa mjesto drugim, sekundarnim načinima” (isto: 344). Grupiraju se sekundarni načini oko kategorije padeža, kategorije broja, glagolskoga aspekta, oko poretka riječi (možda bolje komponenata) u rečenici i rečeničnoga naglaska, te u pojedinim dijelovima leksika. U kratkim crtama izgleda to ovako²¹:

(1) Padež. “Riječ je načelno o konkurentim padežnim oblicima koji se mogu diferencirati i tako da jedan od njih signalizira neodređenost, a drugi određenost” (isto: 344 i dalje). Radi se tu npr. o odnosu različitih “tipova” genitiva (partitivni, slavenski) prema akuzativu. Tako će genitiv izražavati neodređenost imeničkoga pojma (*dodati kruha, on ne čita pisma/pisama*), akuzativ pak određenost (*dodati kruh, on ne čita pismo/pisma*).

(2) Broj. Neodređenost će u nekim slučajevima sugerirati npr. množina u opreci prema jednini (Gpl. *kupiti knjiga* naprema Asg. *kupiti knjigu*) ili npr. “množina onih imenica koje inače ne označuju više predmeta, pa i nemaju “normalne” množine, kao što su vlastite imenice npr. *Nakupilo se tih (...) Milasa i Mudrinića, Krpina i Krpinića*” (isto: 345).

Što se tiče odnosa *kupiti knjigâ ~ kupiti knjigu*, mišljenja sam da se on ne razlikuje bitno od onih koje Pranjković navodi pod (1). I tu se ponajprije radi o semantici genitiva i akuzativa, a ne o broju. O značenjskom doprinosu broja kategoriji neodređenosti/određenosti mogli bismo govoriti kad bi jedninski padeži u tom smislu bili u opreci spram množinskih; tome tu nije tako. Također, ne bih se složio ni s time da se u *Milasima i Mudrinićima* krije gijomovski pojmljena neodređenost/određenost (ekstenzivnost/reljefnost). Radi se tu o pomaku od vlastitog imena prema općoj imenici, a to ipak nije isti problem. Drukčije rečeno, *Mudrinić i mudrinić* (*Milas i milas...*) dvije su različite imenice, a pokušavam govoriti o tome da jedna te ista imenica može u kontekstu, realizaciji poprimiti dvije samoj sebi imanentne vrijednosti – neodređenost i određenost, ekstenzivnost i reljefnost.

O broju kao konstituentu neodređenosti i određenosti mogli bismo eventualno govoriti u funkcioniranju odnosa gramatička množina (*cvjetovi*) ~ leksička

²¹ Primjeri se također preuzimaju iz Pranjkovićeve teksta.

množina (*cvijeće*). Iako se ni tu ne radi o “istoj” imenici (i *cvjetovi* i *cvijeće* morali bi moći biti, a mislim da potencijalno i jesu, i neodređeni i određeni), gramatička množina u takvu odnosu sugerira određenost pojma.

(3) Glagolski aspekt. “To je vezano za činjenicu da se uz svršene oblike često vežu oznake za novospomenute predmete, a uz nesvršene oblike oznake za već poznate i/ili spomenute predmete (npr. poznate iz konteksta)” (*isto*: 346). Stoga će, prema Pranjkoviću, svršeni glagol izražavati neodređenost pojma (*dobio sam poklon*), a nesvršeni, navlastito iterativni, određenost (*poklon nikome nisam pokazivao*). Zanimljivu i daleku paralelu (potvrdu?) Pranjkovićevu uvidu predstavlja jezik vintu u Kaliforniji, o kojem Matasović prenosi da se u njemu sufixi generičkih i partikularnih imenica (koje mogu značiti i neodređenost i određenost) podudaraju sa sufixima za svršeni i nesvršeni glagolski vid (usp. Matasović 2001: 208). U Hagègea pak čitamo da u bugarskome – ako je točno, onda suprotno hrvatskome – “svršenost procesa predmnijeva određenoga pacijensa, odakle i solidarnost između perfektivnoga verbanta i oznake za određeno” (Hagège 1995: 89).

Mislim da i tu valja naglasiti da se neodređenost/određenost primarno tiče imeničkoga pojma. Apstraktnost ili konkretnost dobivena semantikom glagola ne bi tu smjela biti odlučujuća (kad bismo Pranjkovićeve primjere htjeli prevesti na engleski ili francuski, odabir između *a present* i *the present*, odnosno *ø present*, ili između *un cadeau*, *le cadeau*, odnosno *ø cadeau* neće primarno ovisiti o glagolu, nego o načinu poimanja imenice s obzirom na neodređenost/ određenost). Isto se vidi i u dvjesto godina staru primjeru iz gramatike Šime Starčevića – *mlad čovjek svašta učini* nasuprot *mladi čovjek svašta radi* – u kojem Tafrin prepoznaje da “prezent svršenoga glagola izriče relativnu sadašnjost koja se odnosi na svako vrijeme, dakle upućuje na neodređenost” (usp. Starčević 2002: 38 i Tafrin komentar, Starčević 2002: 151). Glagolski aspekt može na neki način biti povezan s neodređenošću/ određenošću imeničkoga pojma, ali sam ga ne može determinirati. Ukloni li se iz Starčevićevih sintagmi pridjev, ostat će nam sveze u kojima mislim da ničime do imenicom samom ne možemo zaključivati o njenoj neodređenosti ili određenosti, odnosno otvaranje prostora za svršeni ili nesvršeni glagol ovisit će o imenici. Ili drukčije: mislim da nije svršenost glagola ta koja oneodređuje imenicu, nego, smisleno, uz neodređenu imenicu u funkciji subjekta prije od nesvršenoga može doći svršeni glagol. U protivnom bismo morali kazati da neodređeni agens ne može činiti nesvršenu radnju (npr. *mlad čovjek trči za ženama*)²².

(4) “Još se češće i gramatički obveznije opreka neodređenost/određenost izražava na aktualnosintaktičkome planu, i to redom riječi i rečeničnim naglaskom” (Pranjković 2000: 346). Donosi Pranjković uvid i u jednostavne i u složene rečenice.

²² A što se Starčevića tiče, Tafra je potpuno u pravu kad kaže da je njegov opis neodređenosti/ određenosti “ponajbolji i najopširniji od svih dosadašnjih naših gramatičkih opisa” (Starčević 2002: 167); prepoznavao ju je čak i u odnosu punih i enklitičkih oblika zamjenica i pomoćnih glagola. A sve to mnogo prije npr. Vebera Tkalčevića ili Maretica.

Tako je u aktualno raščlanjenim jednostavnim rečenicama u kojima je tema imenica imenica određena, “poznata” već iz konteksta, odnosno bila na početku ili na kraju reda riječi izražava ona određenost imeničkoga pojma (*Prijatelj stiže*, *Stiže prijatelj*). U neraščlanjenim jednostavnim rečenicama neodređenost izražava imenica na kraju neobilježenoga reda riječi (*Stiže prijatelj*) i na početku obilježenoga (*Prijatelj stiže*). Silić u vezi s ovim kaže: “Neodređenost [se] predmeta, svojstva predmeta, radnje i okolnosti radnje krije u nečlanjivim iskazima, a neodređenost i određenost predmeta, svojstva predmeta, radnje i okolnosti radnje u članjivim iskazima” (Silić 2000: 403).

Kod složenih rečenica neodređenost sugeriraju nerestriktivne odnosne rečenice (*Roman, koji se danas ne čita kao nekada, ima vrlo složeno ustrojstvo*), a određenost restriktivne (*Objasni to studentu koji je upravo izišao*).

(5) Leksička sredstva²³. Pritom se misli na to da neodređene zamjenice (*jedan*, *neki*, *nekakav* i druge) izražavaju neodređenost imeničkoga pojma, a pokazne i posvojne zamjenice (*taj*, *ovaj*, *onaj*, *onakav*, *moj*, *svoj*) njegovu određenost²⁴. “Opreka između broja *jedan* i neodređenih zamjenica s jedne strane i pokaznih zamjenica tipa *taj* u službi određenog člana posebno je vidljiva u kontekstima u kojima dolaze zajedno, npr. *Došli su do jednog trga i na tom se trgu zadržali do kasnih sati*” (Pranjeković 2000: 347 i dalje).

Sve to potpuno je u skladu s porijeklom članova u drugim evropskim jezicima. Određeni član nastaje, kako smo već pisali, iz demonstrativa (u romanskim jezicima iz latinskoga *ille*, u grčkome iz indoevropskih demonstrativnih korijena **so*, **to*; usp. Guillaume 1975: 14); neodređeni pak iz druge vrste determinativa/ determinatora – iz “broja” *jedan* (francusko *un*, njemačko *ein*, englesko *a(n)*). Hagège kaže da su ekstenzori (a tu i članovi) “proizišli često iz ostenzora [i.e. deiktika, demonstrativa] (cf. članovi u romanskim jezicima, makedonskome, govornome finskom i njihovo podrijetlo iz latinskoga, starobugarskoga, pisanoga finskoga), a katkad također iz posesivâ 3. lica, iz zamjenica ili klasifikatora” (Hagège 1995: 107)²⁵.

Posebno je za hrvatski zanimljivo ovo *jedan*. Govoreći o demonstrativima, Guillaume kaže da u sebi oni kriju dva oprečna kreta – njima se izravno pokazuje na stvari u izvanjezičnoj stvarnosti, ali se njima i neizravno (anaforički) pokazuje na stvari u našem pamćenju. “Neki jezik potencijalno ima član od trenutka kad je sposoban različitim znakovima razlučiti ta dva kreta” (Guillaume 1975: 15). Isto se događa i s determinatorom *jedan*. I on se ponaša dvojako. Dok je broj, on je činjenica leksika. Oslabljujući svoju “brojevnost”, lišavajući se svoje leksičke semantike broja, postaje on i gramatičkom činjenicom. Govorimo ustvari o dva sadržaja s

²³ Dodajem odmah da se radi o leksičkim sredstvima koja gube na svojoj “leksičnosti” i dobivaju na “gramatičnosti”.

²⁴ Pokazna zamjenica *onaj* u transformacijskim raščlambama hrvatskih rečenica ponekad čak stoji kao dubinski ekvivalent određenosti pridjeva (usp. Katičić 1971: 114 i dalje), ali i određenosti drugih komponenta koje mogu biti uvrštene kao atributi (brojevi, zamjenice, prilozi, prijedložni izraz, atributna odnosna rečenica; usp. Znika 1985).

²⁵ Svakako bi bilo zanimljivo znati etimologiju članova u drugim jezičnim porodicama svijeta.

istim izrazom. Pa ni taj izraz prozodematski nije dokraja isti – “*jedan* kao izraz sadržaja “broj” i *jedan* kao izraz sadržaja “pridjev” imaju, a *jedan* kao izraz sadržaja “član” nema (samostalnoga) leksičkoga naglaska” (Silić 1992: 408). Tako je to u romanskim jezicima (usp. Silić 1992: 408), tako je u engleskome (konačno, “neodređeni član u engleskome istovjetan je s riječi *jedan* (...) ishodišnica i *a(n)* i *one* jest *ān*, s dugim vokalom”; Ayto 1990: 1 s.v. – član *a(n)* nastao je oslabljivanjem i skraćivanjem samoglasnika), tako je, konačno, i u hrvatskome. Dobivši novo, gramatičko značenje (značenje aktualizatora neaktualiziranoga jezičnoga svijeta; usp. Silić 1992: 409), *jedan* mijenja i kategoriju i postaje članom. Isto se događa i s demonstrativom *taj*. “Ni sredstva poput *neki* (kojima se identificira neodređenost) ni sredstva poput *taj* (kojima se identificira određenost) nisu isključivo leksička” (Silić 2000: 403). Da to jesu, da im se ne mijenja leksička semantika, ne bi ona mogla preuzeti aktualizatorsku funkciju. Aktualizatorska je funkcija, naime, gramatička i kao takva za svoj izraz traži sredstvo rasterećeno (u gijomovskome smislu) leksičosemantičkoga balasta, sredstvo koje će isključivo sugerirati način na koji se aktualizira neaktualizirano – neodređenost ili određenost. Odlika je, očito, indoevropskih jezika da se kao takva sredstva pojavljuju demonstrativi (demonstrativizatori) i determinativ (determinator) *jedan*.

Pranjčkovićevim peterim sekundarnim načinima možemo dodati i Znikinu *izvedenu određenost*: “Analizom određenosti koja je oslobođena morfološke zavisnosti može se na sintaktičkom planu pokazati da je *određenost* nekih izraza (osim pokaznih zamjenica kod kojih je određenost *osnovna*) u funkciji atributa uvijek rezultat preoblike, dakle *izvedena*” (Znika 1985: 251). Pokazuje se tu da se gdje gdje određenost iskazuje i samo prozodijskim sredstvima, rečeničnim naglaskom ili intonacijom (npr. u rečenici poput *Donio je bratovu knjigu*, u kojoj je opreka neodređenost/određenost morfološki neutralizirana)²⁶. Najvažnije je to da Znika dolazi do istog zaključka kao i Pranjković: “Dovodi se u pitanje ispravnost tvrdnje da se gubi razlika u značenju između određenih i neodređenih oblika pridjeva. Čini mi se prihvatljivijom tvrdnja da se gubi samo razlika u morfološkim oblicima kojima se izriče određenost i neodređenost” (Znika 1985: 277, bilješka 29)²⁷.

Potreba za *sekundarnim* (nemorfologiziranim) načinima izražavanja opreke prema određenosti javlja se onda kad se *primarni* (morfologizirani – pridjevski vid) način pokaže nedovoljnim ili kad jednostavno nije prisutan (bilo stoga što se kakvu pojmu, neodređenu ili određenu, ništa ne pridijeva bilo stoga što se formalna razlika u pridjevskome vidu izgubila). Ponavljamo: pridjevski je vid tek jedan od načina izražavanja kategorije neodređenosti/određenosti u hrvatskome jeziku²⁸.

²⁶ Podrobnije o rezultatima Znikina rada vidi dalje u bilješci 42.

²⁷ Pranjković ovako: “Rečeno nikako ne znači da u hrvatskome standardnom jeziku dolazi do nekih bitnih promjena u samoj kategoriji neodređenosti/određenosti. Ona sama ostaje posve neizmijenjena, a samo se donekle mijenjaju načini njezina izražavanja” (Pranjčković 2000: 344).

²⁸ Čak i ako pojedine Pranjkovićeve sekundarne načine dovedemo u pitanje, ostaju padeži, leksička i sintaktička sredstva (a unutar tih i Znikino izvođenje).

Kako stvar s tim načinom stoji?

Jedno je od polazišnih pitanja u Feketeovoj analizi o obliku, značenju i upotrebi pridjevskoga vida ovo: “U kojoj meri distribucija dvojakih formi prideva zavisi od fenomena (ne)određenosti, odnosno drugih relevantnih kategorija” (Fekete 1969: 355). Začudno koliko bilo, vjerojatno i suprotiva Feketeovim zaključcima, odgovor ispada sljedeći: vrlo malo. I to na dva načina:

– stoga što njegov temeljit uvid dokazuje ono što osviješteni govornici intuitivno već znaju, a to je da zamjenički (“duži”, “određeni”) oblik pridjeva potiskuje imenički (“kraći”, “neodređeni”) i u onim pozicijama u kojima bismo očekivali imenički – u tom pogledu Feketeovo sabiranje zaključaka ne kolidira s duhom rada;

– stoga što se – Feketeovu zaključku (“duži oblik je elemenat određenosti nasuprot kraćem obliku koji je znak neodređenosti”; Fekete 1973: 515) i našem općem očekivanju usuprot – iz analize dade iščitati da pridjevski vid ne obavještava (Guillaumeov je glagol *renseigner sur*; usp. Guillaume 1975: 24) o načinu na koji se ima misliti hrvatska (tako i srpska) imenica, ne onom smislu u kojem bi to npr. u jezicima s članom obavještavao član. Fekete naoko olakšava shvaćanje time što uvodi odnos *element* (određenosti) – *znak* (neodređenosti). No čak kad bi taj odnos i odgovarao jezičnomu stanju, on – po mom mišljenju – i dalje ne bi proizlazio iz njegove analize.

Nikako iz rečenoga ne bi valjalo shvatiti da smatram da pridjevski vid i kategorija člana imaju funkcionirati na isti način (uostalom radi se o dvije različite kategorije i nema razloga da ih poistovjećujemo). Postojanje dviju kategorija *a priori* nas nuka na uočavanje razlika. No vođeni mišlju da se pod različitim jezičnim kategorijama kriju univerzalne kategorije mišljenja, očekivali bismo da se pod rečenima dvjema jezičnim kategorijama ipak nazire isti problem – misaona (a očito i jezična) kategorija neodređenosti/određenosti. I sad smo opet na početku. Na pitanju što to neodređenost/određenost jest. A to i jest temeljno pitanje. Baviti se načinima izricanja kategorije neodređenosti/određenosti, a ne razriješiti stvar sa samom tom kategorijom, tapkanje je u mraku. Guillaume daje nekakav odgovor, daje ga i Fekete. Pa kako to da su onda, kad se već radi o univerzalnoj kategoriji, ti odgovori tako često nesumjeraljivi (koliko god se mi trudili da ih čitamo kao različit govor o istome)?²⁹

Sve ovo želi reći sljedeće: koliko god nastojali slijediti jedinstvenu misao vodilju, počesto zapadamo u nepremostive teškoće interpretacija. Ono što bismo htjeli da bude, ono što se predmnijevalo kao samorazumljivo, postaje najveći problem. A sve to zbog olaka prelaženja preko osnovnih pitanja. (Od vlastita čestvovanja u toj raboti ne bježimo; osvještenje je dobar prvi korak.) Znajući to, gledamo kako to Fekete tretira problem.

²⁹ Da problem nije lak na svoj način potvrđuje i izostanak definiranja, čak i spominjanja, neodređenosti/određenosti u priručnicima (usp. npr. Gleason 1966, Greenberg 1966, Lyons 1974).

Samu kategoriju (*ne*)određenosti definira – kako je već napisano – pomoću plana (opreka opće/individualno) i zbira (opreka zbir/individua) imenice. Kad se imenica, imenički pojam, tretira opće, uopćeno (*Čovjek grabi objema rukama, Globus je model zemlje*), imenica je “samo obeležje opšte predstave izvesnog imeničkog pojma” (Fekete 1969: 357). To pak između ostaloga znači da se iskaz ovoga tipa odnosi na sve jedinke razumljene pod imeničkim pojmom (kako postojeće tako i pomišljive) te da je zato potpuno eliminirana mogućnost “opozicionog odmeravanja (određivanja) neodređenosti prema određenosti jedinke, jer se saopštenje i ne vezuje za jedinku, bilo određenu bilo neodređenu, već za ceo skup kao takav” (*isto*: 357). Pridjev uz ovako tretiranu imenicu također se odnosi na zbir. On dakle u toj poziciji može određivati (determinirati) samo radi li se o općem zbiru (nosilac je tada osobine svih jedinki zbira: *Krvoločni vuk dlaku mijenja, Lav oholu grivu stresa*) ili se radi o zbiru koji Fekete naziva suženim (pridjev je nosilac osobine koja nije svojstvena svim jedinkama općega zbira: *Čistu obrazu malo vode treba, Gladan i žedan čovjek grabi objema rukama, Plemeniti golub*). Fekete kaže: “Kategorija određenosti ipak nije odsutna; međutim ona se može ticati ne jedinke već isključivo – određenosti zbira jedinki, odnosno određenosti vrste zbira jedinki, a to svakako neće biti bez značaja i za distribuciju i značenje dvojakih formi pridevskog vida” (*isto*: 361). Želi time reći da pridjev zbir može sužavati tako da mu s jedne strane pripisuje kakvu puku osobinu (*dobar čovjek, debeo čovjek*), ali s druge strane i tako da zbiru pridaje obilježje vrste (*plemeniti golub, poslovni čovjek*).

Sve bi bilo u redu kad u razglabanju imenice na individualnome planu Fekete na neodređenost/određenost ne bi gledao drukčije. Imenica je dakle u individualnome planu onda kad (1) više nije oznaka zbira, (2) kad se jednina imenice ne može zamijeniti množinom, te (3) “kada se tretira kao sadržaj koji u dato vreme zauzima dati prostor” (*isto*: 363). Upravo prema granicama mjesta i vremena moguće je imenicu misliti kao opću ili kao individualnu: “Ukoliko su, naime, granice mesta i vremena (stvarne ili samo zamišljene) odsutne, apstrahovane kao aperceptivne komponente, odnosno ukoliko su dovoljno široke da stvarno ili eventualno dozvoljavaju mogućnost impliciranja dve ili većeg broja jedinki – i smisao saopštenja odnosiće se (moći će da se odnosi) na dve, veći broj ili čak sve jedinke onoga što imenica svojom semantikom označava. U protivnom slučaju – ukoliko se u izvesnim granicama mesta i vremena kao egzistentna pretpostavlja samo jedna jedinka – i smisao iskaza odnosiće se samo na jednu jedinku” (*isto*: 362). Prema tome se *pas* u *Pas ujeda* može misliti i općenito (*pas* na bilo kojem mjestu u bilo koje vrijeme) i individualno (*pas* vezan samo za kakvo mjesto, na kojem se u datom vremenu ne pretpostavlja druga ili više jedinki *pasa*)³⁰.

³⁰ Radi se ustvari o dvije paradigme: *pas ujeda ~ psi ujedaju* (bez opreke u broju) i *pas ujeda ~ psi ujedaju* (s oprekom u broju).

Iz navoda zaključujemo sljedeće:

– da se ovako opisano stanje u hrvatskome (i srpskome) razlikuje od onoga kako stanje francuskoga opisuje Guillaume stoga što u njemu nema (opisom nije “predviđena”) takva imenica koja bi svojom apstraktnošću (potencijalnošću, možnošću) bila nadređena i općoj i individualnoj, nego se kao apstraktna uzima imenica tretirana u općem planu. Općenito tretirana (Fekete veli *lansirana*) imenica ovdje je definirana na neki način dvojako: i kao samostalan entitet i kao jedinica nadređena i individualnoj i samoj sebi;

– da u određivanju općosti ili individualnosti imenice pridjevi ne igraju nikakvu ulogu.

Opreka prema određenosti – po Feketeu – moguća je samo kod individualno mišljene imenice. Ovisi ona o stupnju angažiranosti imeničkoga pojma:

– *neangažirana*, iz zbira neizdvojena jedinka *bilo koja* je, *ma koja*, *svejedno koja* jedinka zbira (*Za kap rakije ne bi žalio dukat dati*). Takva je jedinka “u pravom smislu neodređena” (*isto*: 364).

– *angažirana*, iz zbira izdvojena jedinka *data* je, kao individua *projicirana* je u izvjesne granice mjesta i vremena, to je ona jedinka koju govornik ima na umu dok govori (*Preko doca skakao ždrijebac sa sedlom na leđima*). Takva jedinka subjektivno je – veli Fekete – neodređena (nije jasan ni bitan njen identitet), no objektivno ona je određena (...) jer se u stvari ne radi o bilo kojoj jedinki zbira već o onoj koje se tiče ono što se saopštenjem kazuje” (*isto*: 366).

– *identificirana*, jedinka ne samo angažirana nego i relevantnog identiteta (*Todor dobi strašan udarac kundakom, Pita za riječ onaj čovo u crnom ruhu*). Kaže Fekete da se tek za ovako označenu jedinku “može reći da je određena jedinka (u gramatičkom smislu, tj. subjektivno)” (Fekete 1969: 368). Jedinku se može identificirati: (1) *demonstrativno* – kad je prisutna u govornoj situaciji; (2) *anaforički* (*Vidio sam onog* (čovjeka)); (3) *prethodnom prezentacijom* (“prethodnim spominjanjem”: *Bio nekakav kaluder... Kaluder se bojao*).

Zaključujemo:

– da Fekete smatra potrebnim razlikovati objektivnu i subjektivnu (ne)određenost. Takav postupak mislim da je dvojben, i to stoga što nisam siguran koliko je u analizi uopće relevantan, ali i stoga što je ostao nedorečen – subjektivnost se tiče sad identiteta jedinke sad njene određenosti u gramatičkome smislu (usp. gornje citate). Tim se više problem zamućuje kad se u analizi kvalifikacijske funkcije pridjeva pokazuje da neodređena imenica može biti i angažirana i neangažirana;

– da ni ovdje pridjev nema utjecaja na neodređenost/određenost imeničkoga pojma, naprotiv: imenica je ta koja upravlja (pretkazuje) neodređenost/određenost pridjeva;

– da je imenica neodređena ili određena *sama po sebi*, odnosno po načinu kako je mišljena, to jest da se neodređenost/određenost ne iskazuje morfološki. A to onda baca posve novo svjetlo na funkciju pridjevskoga vida u hrvatskome jeziku.

Kao sažetak te radi preglednosti i lakšega praćenja daljnjega teksta, donosim pojednostavljenu shemu Feketeove raščlambe imeničkih pojmova i s njome povezane (ne)određenosti:

IMENICA				(NE)ODREĐENOST
POJAM	OPĆI	OPĆI ZBIR		nema mogućnosti odmjeravanja prema (ne)određenosti
			OSOBI SUŽENI ZBIR	
			VRSTA	
	POJEDINAČNI	NEANGAŽIRAN		neodređen, i subjektivno i objektivno
		ANGAŽIRAN		subjektivno neodređen, objektivno određen
		IDENTIFICIRAN	DIREKTNO	određen
			ANAFORSKI	
			PRETHODNIM SPOMINJANJEM	

Ustaljenu gramatičku raspodjelu pridjevske funkcije, prema kojoj pridjevi odgovaraju na pitanje ili *koji?* ili *kakav?*, Fekete razglobljuje i uočava tri funkcije pridjeva u atributskoj poziciji: *identifikacijsku*, *deskriptivsku* i *kvalifikacijsku*.

(1) Već je rečeno što je za identifikaciju jedinke nužno: “Mogućnost ukazivanja na mesto koje dana jedinka u izvesnom trenutku zauzima – a) direktno, u neposrednom obraćanju slušaocu (Dodaj mi *ovu* knjigu) odnosno b) anaforski, asocijacijom na mesto ili druge odnose i okolnosti koje su za jedinku u izvesnom, ranijem trenutku bile relevantne (Kad ćeš mi vratiti *onu* knjigu)” (Fekete 1973: 339). No identifikacijska sredstva – odredba mjesta, vremena, pripadanja – mogu biti nepotpuna, nedovoljna, pa se kao potrebna za identifikaciju mogu pokazati i neka druga. Jedno od takvih je i pridjev, pridjevska determinacija – “upućivanje na imeničku jedinku osobinom kojom se ona u datim granicama isključivo odlikuje (Dodaj mi *onu*, *plavu* knjigu)” (*isto*: 339).

Što nam se u vezi sa zamjениčkim i imeničkim oblikom pridjeva tu pokazuje:

– da je i u identifikaciji jedinke (*Nevaljaloga slugu bacite u tamnicu*) i u identifikaciji vrste (*kovani novac*) obvezan zamjениčki oblik pridjeva; u identifikaciji vrste moguć je i “kraći” oblik, ali ne i bez promjene značenja (*Zavrnuti šešir i moderan nacifrani prsluk podavaše mu lik seoskog kicoša*);

– da je “duži” oblik obvezan jer osim što označuje osobinu jedinke on i “upućuje na to da saopštenu osobinu treba promatrati vezano, u relaciji sa datom jedinicom, onom koja se tom osobinom odlikuje” (*isto*: 349), dok se “kraći” “upotrebljava samo zato da se njime istakne osobina (a ne i druga kakva komponenta)” (*isto*: 364);

– da se pri identifikaciji ni “dužim” ni “kraćim” oblikom ni neodređenost ni određenost jedinke – tako proizlazi iz Feketeove analize – ustvari ne izriču. Imenički pojam ovdje je određen i prije identifikacije, odnosno: “kraći oblik se, teorijski, može upotrebiti u svakoj situaciji bio pri tome pojam kao jedinka određen ili neod-

reden” (*isto*: 364), i dalje: “kraći oblik, u principu, shvatamo pre svega kao znak osobine, isticanja osobine, bio sam pojam kao jedinka određen ili neodređen” (*isto*: 365).

(2) I kod “puke” deskripcije (informativnoga proširenja; usp. *isto*: 411) preteže u Feketeovu analiziranu materijalu “duži” pridjevski oblik. To opet znači sljedeće:

- ponovo se pokazuje da se neodređenost/određenost ne mijenja pridjevom, ni njegovim oblikom. Po Feketeu deskripcija se tiče samo određenoga pojma. Taj može biti određen bilo ranijom identifikacijom (*Hvala dragom Bogu*) bilo apsolutnom jedinačnošću egzistencije predmeta (*Sunce je na modrom nebu*) bilo situacijom (*Bili su na starom, zapuštenom groblju*) bilo pripadanjem (*Tu je njen dragi, moćni, jedinstveni babo*). Deskripcijom se ta određenost ne dovodi u pitanje: “Određenost se “indukuje” sa imeničkoga pojma u sferu prideva, što znači da je duži oblik posljedica (a ne indikator, uzrok i sl.) određenosti” (*isto*: 444);

- pokazuje se veoma važna semantička razlika koju “kraći” pridjevski oblik ima prema “dužem”: “kraći oblik je elemenat apozitivno-adverbijalne odredbe, odnosno predikatizovanog isticanja puke osobine kao separatne, autonomne klasifikacije” (*isto*: 462). No ni ta razlika, korpus pokazuje, ne sprečava prodiranje “dužeg” oblika zavisnih padeža čak i “u onih pisaca kod kojih bismo očekivali kraći” (*isto*: 462);

- pokazuje se i to da gramatičarske definicije po kojima bi “kraći” oblik prideva opisivao, deskribirao, odgovarao na ono *kakav* je imenički pojam, i nisu u skladu s pravim stanjem jezičnoga materijala – da je opisivanje “dužim” oblikom mnogo češće. Tim je to više jasno uzme li se u obzir da se Feketeova analiza temelji na tekstovima beletrističkoga (kako se to kaže) stila. Analiza bi drugih stilova zasigurno samo potvrdila nesklad gramatičkog opisa i jezičnog stanja.

(3) Kod kvalifikacije, za razliku od prethodna dva slučaja, imenica je kao jedinka neodređena. Korpus pokazuje da se u ovoj funkciji načelno koristi “kraći” pridjevski oblik.

Neodređenost jedinke ovdje je – po Feketeu – rezultat: (1) položaja jedinke u objektivnim okolnostima koje se govorom obuhvaćaju (*Oni koji vladaju silaze na klizav put, Mator se konj ne uči igrati*), ili (2) takva tretmana govornika koji je *lansira* kao neodređenu ili je pak tretira kao izvjesno pojedinačno ostvarenje bez obzira na njenu stvarnu neodređenost/određenost (*U tom selu ima jedan bogat seljak, Sklonih se pod krošnju debela stabla*) (usp. *isto*: 463).

U vezi s kvalifikacijskom funkcijom ovo:

- potvrđuje se ovisnost pridjevskog oblika o neodređenosti/određenosti imenice – neodređenost uvjetuje “kraći” oblik, a nije “kraći” oblik taj koji uvjetuje neodređenost;

- potvrđuje se i to da “duži” oblik sve više “osvaja” i funkcije koje mu po prirodi imenice ne pripadaju. Fekete veli da “duži” oblik “i pored svoje upućivačke komponente ne dezavuiše određenost, već, kao i u “deskripciji”, ostaje znak osobine” (*isto*: 464).

Kad se Feketeova razrada sabere, izvode se ovi zaključci:

- da je pridjevski oblik upravljen neodređenošću/određenošću imenice: određena imenica diktira uporabu “dužeg” oblika, neodređena “kraćega”;
- da “duži” oblik snaži svoju čestotnost i u pozicijama u kojima imenica pretpostavlja “kraći” oblik;
- da se osim pridjevskog oblika kao relevantni za problem pojavljuju još neki elementi poput pokaznih i neodređenih zamjenica (o njima Fekete prilično šturo, ograničivši se samo na pridjeve).

Ono što je u svemu tome sporno jest to da ni u Feketea nećemo naći izričitu definiciju neodređenosti odnosno određenosti. Jednostavno pitanje: kako znamo da je što neodređeno/određeno kad ne znamo što to neodređenost/određenost jest? I dalje: kako bez znanja o pojmu neodređenosti/određenosti možemo zaključivati o tome što to imenicu čini neodređenom ili određenom? I konačno: upravlja li doista imenica pridjevskim oblikom, ili je ipak obratno? Metodološki je naopako sad kazati da “neodređenost jedinke imeničkog pojma (...) dovodi do eliminisanja, bar načelno, upotrebe dužeg oblika prideva” (*isto*: 464), a sad da se “kraći oblik ne javlja samo kao elemenat znaka osobine, već i – kao indikator neodređenosti” (*isto*: 505), unatoč dodatku da je to samo onda kad se neodređenost ne bi mogla jasno razumjeti na osnovi drugih elemenata govornoga kompleksa, što će reći na osnovi odnosa plana i zbira (usp. Fekete 1973: 505). To međutim na svoj način pokazuje neriješenost problema neodređenosti/određenosti u hrvatskome – kako u smislu gramatičkoga opisa (koliko god on to nastojao, mislim da Fekete nije pokazao u kakvu su odnosu njegove kategorije plana, zbira i angažiranosti prema kategoriji neodređenosti/određenosti) tako i u smislu odnosa samoga hrvatskoga prema izražavanju te kategorije, koje je izražavanje (još uvijek) višenačinsko: i semantičko i morfološko i sintaktičko.

4. Pridjevski lik kao jezična univerzalija

Konačno, kako se pridjev kao način izražavanja jezične kategorije neodređenosti/određenosti ponaša u okviru razmatranja neobilježenih i obilježenih kategorija J. H. Greenberga iz ranije faze njegova bavljenja jezičnim univerzalijama (njegovim univerzalijama iz Greenberg ²1966, poznatim pod brojevima od 1 do 45, neću se baviti). Izvorni su njegovi nazivci *marked and unmarked categories* te *marked and unmarked features*. Preuzeo ih je – kaže – od Pražanina Trubeckoja (30-ih godina prvi ih je upotrijebio u fonološkim analizama) i Jakobsona (prvi ih primijenio na gramatiku – morfologiju ruskih glagola – i semantiku), a kao prethodnike spominje još i poneke ruske gramatičare te Hjelmsleva, u kojega se pod drukčijim terminom – kaže – kriju analogni pojmovi (usp. Greenberg 1966: 11 i Greenberg 1971: 312, bilješka 9).

A što se pod tom stvarju misli, Greenberg izravno nasljeduje upravo od Jakobsona: “Opće značenje obilježene kategorije naznačuje prisutnost izvjesnoga svojstva A; opće značenje odgovarajuće neobilježene kategorije ne kazuje ništa o

prisutnosti A i rabi se uglavnom, ali ne i jedino, za to da ukaže na odsutnost A” (Jakobson: *Shifters, verbal categories and the Russian verb*; prema: Greenberg 1966: 25). Oprimjeruje se to u engleskome leksiku. Tako *man* ima dva značenja: (1) neobilježeno: ‘muško, muško ljudsko biće’ (eksplicitna odsutnost ‘ženskoga, ženskoga ljudskog bića’), te (2) obilježeno: ‘ljudsko biće (uopće)’; drugim riječima *woman* iskazuje obilježenu kategoriju (‘žensko’), dok se *man* rabi uglavnom, ali ne i beziznimno za iskazivanje odsutnosti ‘ženskoga’ (izniman je, obilježen, slučaj značenje (2)).

Vidjeti nam je dakle koji je oblik pridjeva u hrvatskome obilježen, a koji neobilježen. Polazište čini osam Greenbergovih *značajki* (*characteristics*) koje ovaj kao određujuće uočava unutar svoje *marked/unmarked opposition* (usp. Greenberg 1966: 25 i dalje). Odnose se one na morfologiju i leksik; u okviru fonoloških razmatranja (usp. isto: 13–24) govori on o šest takvih značajki. Taj manji broj pokazuje i veću uopćenost i stoga veću uporabljivost, ali zbog uvida iznosim opsežniju inačicu. (Uočava se pritom paralelizam, presličnost odnosa vladajućih unutar različitih jezičnih razina – fonologiji, morfologiji, leksiku; bilo da se na njemu manje ili više otvoreno insistira bilo da se sam nameće, taj paralelizam govori ponešto i o potrebnoj općenitosti postavljena modela.) Nakana je provući hrvatske pridjeve obiju pridjevskih deklinacija kroz tako ustanovljenu rešetku. Ona izgleda ovako.

(1) “Prodorna narav tendencije ljudskoga mišljenja da jedan član opreke (oprečne kategorije) uzme kao neobilježeni, tako da taj predstavlja cijelu kategoriju ili *par excellence* član oprečan obilježenoj kategoriji” (isto: 25). Većina je onoga što slijedi posljedica te *prodorne odlike ljudskoga mišljenja*. Njen se utjecaj uočava ne samo u jezičnim kategorijama, nego i u poimanju svijeta uopće (ako načas jezične kategorije odvojimo od jezika kao temeljnog – možda jedinog – načina ljudskoga mišljenja o svijetu i simboliziranja tog svijeta); zato Greenberg i navodi primjere iz matematičkog i logičkog označavanja (a što je to drugo nego jezik). Moć se ove *odlike mišljenja*, mislim, očituje i u samoj mogućnosti postojanja ljudskoga jezika. Mogućnost da se svijet reprezentira i simbolizira nečim što on sam nije u temelju je jezičnoga znaka isto kao što je u temelju npr. metafore i analogije (iznimnih procesa očvršćivanja i obogaćivanja jezika) upravo sposobnost ljudskoga mišljenja da o čemu misli kao o osobitoj (obilježenoj) inačici čega posve drugačijega.

Ad (1) Opće je dakle značenje obilježene kategorije to da ona za što iskazuje postojanje, prisutnost osobine A (ova može biti i pozitivna i negativna); opće značenje odgovarajuće neobilježene kategorije ne kazuje ništa o prisutnosti A i rabi se prvenstveno, no ne i isključivo, za iskazivanje odsutnosti A (usp. i nešto proširen francuski prijevod Jakobsonove odredbe u: Jakobson 1963: 185). Tako u raščlambi i razredbi ruskih glagola Jakobson uočava npr. ovakve odnose (prvi član opreke uvijek je onaj obilježeni; usp. isto: 185 i dalje): lično/ bezlično, prvo lice / drugo lice, ženski rod (kazuje da vršilac radnje nije muško) / muški rod (ne specificira spol; iz *vošel staršij vrač, ženščina let soroka* ‘ušao je stariji liječnik, žena od četrdesetak godina’ ne bi se bez drugoga dijela rečenice sa sigurnošću moglo kazati radi li se o ‘liječniku’ ili ‘liječnici’, kao što uostalom i u hrvatskome *liječnik* može u tom smislu biti dvoznačan; ovaj odnos postoji bez obzira na to što i u ruskom i u hrvatskom

postoji riječ za ‘liječnika ženskoga spola’: *vračuha, liječnica*), svršenost/nesvršenost, kondicional/indikativ, povratno/ne-povratno i druge.

Prednost je Jakobsonova modela u tome što je jednoznačno postavljen. Greenberg svojim kriterijima 2–8 pomućuje jasnoću. Kažemo li da je neobilježeno “tek naziv koji pridajemo kategoriji koja pokazuje ove značajke (svojstva) veće čestotnosti, nultoga izraza itd.” (Greenberg 1966: 33), otvaramo prostor krivom zaključivanju i vrtnji ukруг (upravo u hrvatskome je slučaj da pridjevski oblik s nultim morfemom gubi na čestotnosti). Za početak trebalo bi, mislim, uvesti reda u kriterije: hijerarhizirati ih, uočiti da se s njima nije dobro služiti na istoj ravni. U tom se slučaju podaci o frekventnosti (značajka 8) ne bi, mislim, mogli jednako-vrijedno uspoređivati s temeljnom razlukom o kojoj je ovdje riječ (značajka 1)³¹.

Sljedeća je poteškoća Greenbergovo, rekao bih neoprezno, pozivanje na Hjelm-slevljeve termine. Neoprezno iz dva razloga. Prvi je taj što kaže da “Hjelm-slev u *Prolegomenima* ono što je u biti razluka neobilježeno/obilježeno razumije kroz termine ekstenzivno (neobilježeno) nasuprot intenzivnog (obilježenoga)” (*isto*: 27). Točno mjesto u *Prolegomenima* ne navodi (inače to upravlju čini). Možda ne slučajno: tih se termina tamo ne može naći (govor, bez terminoloških nakana, o *ekstenzivnom omeđivanju* i *intenzivskoj biti predmeta* iz osme glave ne bi se mogao povezati s ovim problemom; usp. Hjelm-slev 1980: 29). Drugi je, pak, razlog što tamo gdje ih spominje (usp. Hjelm-slev 1966: 142–148) nazivke *ekstenzija* i *intenzija* Hjelm-slev rabi na način nesumjerljiv Greenbergovu³².

(2) “Nulti izraz neobilježene kategorije” (*isto*: 26)³³. Veličinu oprečnu *nultom* izrazu naziva *overt mark* (npr. *isto*: 28), što bismo privremeno mogli prevesti kao *vidljivi izraz* (važno je da se naglasi fizičnost, tvarnost). Kao pandan navedenu engleskom odnosu *author-ø* (neobilježeno: (1) ‘pisac uopće’, (2) ‘pisac muškarac’) nasuprot *author-ess* (obilježeno: isključivo ‘pisac žena’) možemo podastri hrvatski odnos *autor-ø-ø* prema *autor-ic-a* ili odnos nultoga sufiksa u *kuhar-ø-ø* prema obilježava-

³¹ Tim i sličnim problemima bavili su se “Greenbergovi nastavljači” (usp. Matasović 2001: 257 i dalje).

³² Tamo Hjelm-slev – raščlanivši planove sadržaja i izraza na najmanje veličine, *elemente* – dijeli te najmanje jedinice na “les *éléments constitutants* et les *éléments caractérisants*” (Hjelm-slev 1966: 142). U osnovi je podjele pojam *rekcije* (točnije njegove podvrste *direkcije*); *karakterizirajući* u nju ulaze kao upravljeni, pretpostavljeni, unaprijed određeni (*régi, présupposé*; *isto*: 143; u *Prolegomeni* bi vjerojatno rekao *determinirani, specificirani, selektirani*) ili pak pripadaju paradigmi jedinica takvih osobina (to su npr. elementi s gramatičkim sadržajem te naglasak), dok *konstituirajući* te osobine nemaju (npr. elementi s leksičkim sadržajem te glasovi). Dalje karakterizirajuće *elemente* dijeli u dvije skupine: na one koji mogu služiti za karakterizaciju čitava iskaza (ili koji pripadaju istoj paradigmi kao i kakav element sposoban za to) i na one koji takvo svojstvo nemaju. Prve zove *ekstenzijama*, druge *intenzijama* (usp. *isto*: 145). Na izražajnome planu *ekstenzije* su – kaže – jednake *modulacijama* (“upotreba nadsegmentnih fonetičkih sredstava u gradnji govora”; Simeon 1969 (I): 839, s.v. *Modulacija*), dok su *intenzije* naglasci; na sadržajnome planu *ekstenzije* su ono što obično nazivamo *elementima imenske fleksije* (npr. padež i rod), *intenzije* pak što obično nazivamo *elementima imenske fleksije* (npr. padež i rod).

Skrizaljka tu ne završava, nego se grana i u podtipove i u paralelni razred *konstituanata*. Ovaj njen sažetak tek je htio pokazati to da tu nije riječ o obilježenim i neobilježenim kategorijama (u Greenbergovu smislu) te otkloniti moguću zabunu pri identifikaciji pojmova koji se iza termina kriju.

³³ Tradira ovdje Greenberg Jakobsonov termin (i raspravu) *Signe zéro*.

jućem sufiksu u *kuhar-ic-a* (*-ic-* u ovakvoj međuzavisnosti ima sadržaj ‘ženska osoba’; naravno, u odnosu prema *kuharu*, a ne prema *vrstama knjiga*³⁴); u istome primjeru vidi se i odnos (neobilježenoga) morfema *-ø* u muškome rodu prema (obilježenoj) *-a* u ženskome.

Ad (2) Situacija je hrvatskih pridjeva ovdje prilično jasna: nulti morfem u Nsg. muškoga roda imaju pridjevi imeničke deklinacije (imenička deklinacija: *-ø*, *-a*, *-o/-e*; zamjenička deklinacija: *ī, ā, -ō/-ē*). (Uvijek je važno naglasiti odredbe nominativ, jednina, muški rod jer to su općenito neobilježene, *unmarked*, kategorije.) No ta jasna situacija i jest jedan od problema: javlja se *circulus vitiosus* odnosa između čestotnosti i obilježenosti o kojem će niže još biti govora.

(3) “Sinkretizam. Pod tim se misli da su razlike koje postoje unutar neobilježenog oblika često neutralizirane u obilježenim kategorijama” (Greenberg 1966: 27)³⁵.

Ad (3) Ono što ostaje neriješeno jest kako tumačiti kvantitativnu dominaciju zamjeničke deklinacije (ponavljamo: ne i određenog sadržaja). Ili drukčije: kako tumačiti odnos Nsg. *svjež zrak* – Gsg. *svježeg(a) zraka*?³⁶ U kojem god funkcionalnome stilu (s blagim izuzetkom beletrističkoga ili onih tekstova u kojima se i inače osjeća briga oko dotjeranosti i preciznosti) danas je gotovo nemoguće sresti konstrukcije tipa *nadisali smo se svjež(a) zraka*. Danas to bez valjana razloga ne bismo smatrali ni njegovanim jezikom (unatoč tomu što se radi o sasvim legitimnoj konstrukciji), prije namjernim izvrtanjem, onim nerealnim analogijama za koje Anić kaže da ih izvorni govornik hrvatskoga pravi kao adolescent, a kasnije napušta (usp. Anić³ 1998: 1417, *Kako se služiti Rječnikom*, točka 61.1, ili npr. Anić 1998: 150). Dakle iako opstoje obje paradigme, očito je da zamjenička imeničkoj “otima” neke pozicije.

(4) “Kontekstualna neutralizacija ili jednostavno neutralizacija gdje kontekst daje do znanja da se radi o nefonološkom problemu” (Greenberg 1966: 28 i dalje). Radi se o pojavi – kaže Greenberg – koja je analogna neutralizaciji u fonologiji³⁷, odnosno o tome da je u određenim okolinama (kontekstima) opreka dviju ili više kategorija potisnuta te se pojavljuje samo neobilježeni član opreke. Tako npr. u mađarskome ili turskome uz glavne brojeve mogu doći samo singularni oblici imenica. Ono što Greenberg ne kaže (ne pokušava kazati), a što je, mislim, presudno, jest kojim je činiteljima uvjetovana ovakva neutralizacija. Tim više što je izričit u tome da se ne radi o fonološkim razlozima. Kad je tome tako, teško nam je odlučiti bismo li kao hrvatske primjere mogli navesti to da se predikat raznorodnih subjekata pojavljuje u (upravo) jednom od rodova (npr. *momci i djevojke su došli*) ili – a što bi i ovomu radu bilo vrlo zanimljivo – činjenicu da je spoj pridjeva imeničkog i pridjeva zamjeničkog oblika u hrvatskome rijedak i neobičan (vidi dalje).

³⁴ *Kuharica* kao ‘knjiga kuharskih recepata’ segmentira se kao *kuh-arica* (kao *pjesm-arica*).

³⁵ I u ovome nasljeđuje Jakobsona.

³⁶ To jest činjenicu da se u kose padeže “ugurala” zamjenička sklonidba: prema Nsg. *svjež zrak imamo* Gsg. *svježeg(a) zraka* umjesto Gsg. *svjež(a) zraka*.

³⁷ Kaže da je Hjelmslev nasiva *participation*.

Šteta je što ni hrvatske gramatike ne pokušavaju naći pravih (ili uopće kakvih-god) odgovora na ovakve probleme. Mislim da bi oni površinski (*sic*) za prvu ruku mogli biti od velike koristi; zagovaram pritom odgovore u smislu blagozvučnosti, blagoglasja, efonije, i inače previše zanemarena činitelja jezične promjene³⁸. Zato mi se čini da je Fekete na dobrom putu kad statistički podatak da je uz zamjenice pridjev u imeničkoj deklinaciji rjeđi – osim jezičnom inercijom (udvostručivanje istosmjernih sredstava; zamjenica i “određeni” pridjev, odnosno pridjev zamjениčke deklinacije) – objašnjava i “upravljanjem”: “pridev [se] uz zamenicu paradigmatički radije upravlja prema njoj nego prema imenici (isp. “Onog lepog čoveka sam sreo”), dok pridev bez zamenice lako inklinira obliku imenice (“Lepa čoveka sam sreo”)” (Fekete 1973: 407, bilješka 136).

Ad (4) Kazali smo da je kontakt pridjeva imeničke i pridjeva zamjениčke deklinacije u hrvatskome rijedak i neobičan, osobito u kosim padežima (*značajna temeljnog sastojka, takva velikog čovjeka*). Moguće je rijedak upravo zbog neobičnosti, zbog neke vrsti loma u slaganju gramatičkih morfema, zbog koje se u govornoj komunikaciji nameću:

- ili spojevi (samo) imeničkih oblika (*takva velika čovjeka*), čija je čestotnost sumjerljiva čestotnosti imeničke sklonidbe pridjeva uopće³⁹;
- ili spojevi (samo) zamjениčkih, npr. *Lsg. ugodnom klimatiziranom prostoru*⁴⁰.

Ovo pak nikako ne znači da spoj imeničkog i zamjениčkog oblika pridjeva nije moguć (i normalan; nema, mislim, ništa neobičnog u tome da čemugod određenom pripišemo neodređeno (svojstvo)), nego samo to da, kad ga i ima, zvuči on neprirodno u svojoj “prenjegovanosti” (kako bi npr. zvučala prethodna rečenica kad bi stajalo *nema ništa neobična u tome...*).

(5) “Manji stupanj morfološke raznolikosti (nepravilnosti, iregularnosti) u obilježenim oblicima” (Greenberg 1966: 29). U literaturi se često navodi sinkretizam (“izjednačavanje”) kosih padeža indoevropskih jezika, osobito u množinskim paradigmama, manja razjednačenost dualnih padežnih nastavaka od pluralnih i singularnih, manja razjednačenost oblika srednjega roda od oblika muških i ženskih. Tako je i u hrvatskome. Što se međutim pridjeva tiče, hrvatski i dalje čvrsto čuva i

³⁸ Smatram tako da u rečenici poput *Zbog osobita postanka, protivna načelu o arbitramosti onomatopjejske riječi...* izbor između *protivna* i *protivnog(a)* uvelike ovisi i o želji za (ne)melodioznosti rečenice; vjerojatno mnogo više negoli o svijesti o neodređenosti/određenosti *postanka*.

³⁹ Pa se onda u vremenskoj prognozi na *Hrvatskoj televiziji* mogu čuti i činilo bi se nevjerojatni primjeri poput *u njezinu prvu dijelu* (*sic*; odnosilo se na *srijedu*). Nikad neće biti jasno radi li se u takvim slučajevima o “pogrešci” govornikovo, o njegovoj želji za blagozvučnošću, “brizi za jezik” ili o pretjerivanju hiperkorektnih i slabo upućenih lektora; a bez pravog odgovora na to nije se o tome moguće odrediti. Uopće, odnos prema prikupljenju, čuvu materijalu smatram ozbiljnim metodološkim problemom i prigodom za mnogo zamku.

⁴⁰ I tu ćemo naći ekstremnih potvrda, poput uličnog oglasa *nađen sivi kastrirani pitomi mačak* (godine 2000. čitav je zagrebački Gornji grad bio oblijepljen njime). S druge strane takvi primjeri potvrđuju “invaziju” zamjениčkog oblika tamo gdje mu doista mjesto nije; ni za jedan od ovih triju pridjeva ne može se reći da je opravdano zamjениčkog oblika.

imeničku (“neodređenu”) i zamjениčku (“određenu”) paradigmu, obje “podjednako različite”. Drugo je, međutim, koliko te paradigme u govoru doista i opstojе, odnosno valjda je jasno da treba početi uočavati neodređene (sadržajem) pridjeve sa zamjениčkom (“određenom”) paradigmom (izrazom).

Ad (5) Već i jezični savjetnici upozoruju na to da morfemi zamjениčke deklinacije pridjeva potiskuju one imeničke. Tako pridjevi imenički oblik zadržavaju samo u Nsg. muškoga roda: *Ivanov – Ivanovog(a)*. Zamjениčki se oblik i inače širi: *njegov – njegovog(a)*. To je moguće tumačiti i kao promjenu paradigme (savjetnici u biranome jeziku, naravno, preporučuju “ispravne” oblike, ali ostaje činjenica da neki proces jest na djelu) i s obzirom na peti Greenbergov kriterij.

(6) “Defektivacija. Obilježena kategorija može jednostavno ne imati neke kategorije prisutne u neobilježenoj” (*isto*: 29)⁴¹. Tako “nepostojanje” subjunktiva futura u francuskome Greenberg objašnjava upravo tim pojmom (prema njegovim riječima nasuprot francuskoj gramatičkoj tradiciji)⁴²: “Moglo bi se također dokazivati da je u konjunktivu došlo do sinkretizma prezenta i futura i da pojam defektivacije leži u identifikaciji konjunktiva kao jednog oblika prezenta, prije negoli futura, a zbog veće formalne sličnosti indikativu prezenta. Vrijedno je zapaziti da je prezent, kao neobilježena kategorija u odnosu prema futuru, uzet kao predstavnik obaju” (*isto*: 29 i dalje). Na drugome mjestu nalazimo još jedan koristan uvid: “U srpskome razlika je neodređene i određene pridjevske sklonidbe sinkretizirana u komparativu i superlativu, u kojima se javlja samo određena” (*isto*: 40). U hrvatskome je situacija ista (o sumnji u izravnu vezu komparativa i superlativa i određenosti vidi dalje).

Ad (6) Iako se u definiranju i razgraničenju hrvatskoga pridjevskog vida u hrvatskim gramatikama upravilo polazi od njihova značenja (ključne su opreke obično kvalifikacija/kvalificirajuća identifikacija, kakav/koji, nepoznato/poznato) – što bi dalo naslutiti da je njihova uporaba “slobodna”, ovisna o komunikacijskim potrebama (pogotovo ako se to i izričito kaže: “Gledište govornika ili pisca određuje izbor između određenoga i neodređenoga pridjeva”; Barić i dr. 1995: 541, a gotovo isto i Katičić 1986: 385) – hrvatska je književna norma vrlo stroga u pogledu kontekstâ u kojima se pojedini oblik može ostvariti. U Katičića stoji: “Razlika po određenosti vrijedi i za te neutralne ili neutralizirane oblike jer i oni ili samo kvalificiraju ili kvalificirajući identificiraju, i oni odgovaraju ili na pitanje *kakav* ili na pitanje *koji* pa po tom i oni imaju oznaku određenosti, iako im ostaje neizražena” (Katičić 1986: 385 i dalje)⁴³. Kaže se tako da se neodređeni vid upotrebljava kad se

⁴¹ Kaže Greenberg da nazivak *defektivacija* koristi u skladu s Hjelmslevljevom terminologijom.

⁴² U francuskim gramatikama doista i nećemo naći nešto poput subjunktiva futura (usp. npr. Grevisse – Goosse ³1995 ili Breckx ²1996).

⁴³ Znika pitanjima *kakav?* i *koji?* razrješuje neodređenost/određenost upravo svih komponenata uvrštenih kao atribut: pridjeva u kojima nema oblične opreke (npr. pridjevi na *-ski*, *-ov*, komparativi), brojeva, priloga, zamjenica, odnosnih rečenica. Tako je u sintagmama *uže je ulārskō*, *susjed zdesna*, *peti učenik*, *zmija koju smo jučer ubili* imenički pojam neodređen onda kad odgovara na pitanje *kakav?* (“*takav kakav je...*”), određen kad odgovara na pitanje *koji?* (“*onaj koji je...*”) (usp. Znika 1985).

govori o nepoznatoj stvari ili stvari koja se spominje prvi put, kojoj tek upoznajemo obilježja, dok se u govoru o poznatome ili kad se predmet opisom želi izdvojiti iz skupine sličnih koristi određeni vid (usp. npr. Barić i dr. 1995: 542). Možemo se pitati je li nemoguće ili je samo neovjereno u hrvatskome o nepoznatome govoriti određeno i o poznatome neodređeno; i je li to stvar norme, tradicije, diktata sustava, diktata načina ljudskoga mišljenja ili pak čega drugoga.

Nadalje, pridjevi su vrlo jasno razvrstani po svojoj mogućnosti da uopće imaju bilo imeničke bilo zamjениčke oblike. Mogu ih imati samo opisni pridjevi (usp. npr. Barić i dr. 1995: 179 i *dalje*), dok ostale podvrste mogu imati ili samo imenički lik (posvojni na *-ov*, *-ev*, *-in*, *-ljev*) ili samo zamjениčki lik (pridjevi izvedeni sufiksima *-skī*, *-(d/č)kī*, *-jī* (*-ljī*), *-nī*, *-njī*, *-ačī*, *-ečī*, *-(d)njī*).

Kao što u Greenberga stoji, opreka se “neodređene” i “određene” sklonidbe u komparaciji sinkretizirala pa komparativ i superlativ imaju nastavke samo “određene” (zamjениčke) promjene. Pitanje je metodologije možemo li to tada i dalje nazivati “određenom” sklonidbom (kad “neodređene” nema). Drugo bi se zanimljivo pitanje opet vraćalo mišljenju: može li se što neodređeno, kakva neodređena kakvoća, stupnjevati; i ako može, zašto ta mogućnost u hrvatskome nije ostvarena. Hoću reći da me ne zadovoljava objašnjenje poput: “u komparativu i superlativu opisni se pridjevi uspoređuju po stupnju izraženosti nekoga svojstva, pa su određeni” (*isto*: 543). Kakvo bi nam objašnjenje bilo da nije tako?

Kad što identificiramo, upotrebljavamo isključivo “određeni” (zamjениčki) lik (tako u osobnim imenima, u nazivima i sl.). Treba li onda, međutim, i konstrukcije tipa *veliki hrvatski pjesnik Tin Ujević* (u takvima je gotovo nemoguće sresti imenički oblik) tretirati kao identificirajuće, ili drukčije: otkud potreba da se osoba-predmet identificira dvaput. Tim više što pridjev tu i nema identificirajuću ulogu. Slična je situacija i ona kad uz pridjev stoji pokazna zamjenica (*taj tvrđoglavi dječak*; ali: *taj izrazito tvrđoglav dječak*).

Konačno, “samo su u neodređenom vidu pridjevi kada su dio predikata i u službi predikatnog proširka” (*isto*: 179), odnosno “ako je (...) predikatni pridjev određen, onda on ne može ostati u predikatu nego se mora preoblikovati u atribut” (Katičić 1986: 386). Iz ovakvih postavaka slijedi da ishodišna rečenica *Oblak je bijeli* može postojati samo ako postoji i druga ishodišna rečenica kao *Oblak plovi nebom* u koju se predikatni pridjev prve može uvrstiti kao atribut: *Bijeli oblak plovi nebom*.

U slučajevima kad predikatna riječ ipak jest “određeni” pridjev (pridjev zamjениčkog oblika), pridjev je ustvari neutraliziran s obzirom na određenost (usp. *isto*: 386), npr. *Dan je sudnji*, *Instrument je glazbeni*, *Netko je na kućnom pragu*. Reziimirajmo: “Izolirana rečenica **On je stārī* nije ovjerena u hrvatskome jeziku. Ovjerena je tek onda ako je ona jedna od najmanje dviju ishodišnih rečenica u koju se predikatni pridjev *stārī* može uvrstiti kao atribut” (Barić i dr. 1995: 543 i *dalje*): *On je veseljak*, *Veseljak je stārī* → *On je stārī veseljak*⁴⁴. Podsjećamo pritom da se u ovoj

⁴⁴Na umu se ima samo pridjev (‘koji je star’); poimeničeni pridjev (‘otac; prijatelj’) ovdje nije predmet rasprave.

terminologiji pod *ovjerenim* misli ono što izvorni govornik svojim prihvaćanjem ovjeri; nasuprot tomu je *potvrđeno*, sve što je ikad izrečeno ili zapisano na kojem jeziku (usp. Katičić 1971: 34).

(7) “Kad treba imenovati heterogen zbir, to jest zbir koji čine pripadnici različitih kategorija, upravilo se kao predstavnik u množini, ili kad je potrebno u dvojini, izabire jedan od njih. Arapski gramatičari zovu to *taghlīb* ili “dominacija” (Greenberg 1966: 30). Ograničena je ova značajka – po Greenbergu – na kategoriju broja. No primjeri mu pokazuju da i nije baš tako. Rezultat su – kaže – ove značajke primjeri poput španjolskoga *los padres* ‘roditelji’ (ustvari ‘očevi’), ali i ona vrsta slaganja o kojoj smo se pitali pod (4): španjolsko *el hijo y la hija son buenos* (‘sin i kći su dobri’, predikat je u muškome rodu) – “s ovim je povezana i pojava slaganja *a potiori* u kojem riječi iz dviju ili više odabranih kategorija, naprimjer roda, imaju zajednički modifikator, a taj je modifikator u neobilježenoj kategoriji” (*isto*: 31). Kad smo već pri tome, ovakve je pojave Ivšić pripisivao *virilizaciji mišljenja* (usp. Ivšić 1970: 288 i *dalje*), tj. tomu da smo “žensko čeljade navikli povezivati s ocem ili s mužem pa se zato može za njega upotrijebiti i oblik koji pristaje upravo za muškarca” (*isto*: 288). Teško da bismo danas formulaciju prihvatili bez prigovora, ali intuitivno je Ivšić svakako bio na pravome tragu. Inače pod virilizacijom razumijevao je on i pojave poput već spominjanih: istorodni predikati za raznorodne subjekte (primjeri tipa *vi biste mi, gospođo, mogli pomoći* ili *otac i mati su došli*) i uopće identificiranje raznorodnoga u istorodnome (*jedan drugomu* u smislu ‘muškarac ženi’⁴⁵), dvoznačnost imenica koje znače osobu (*čovjek* ‘muškarac, žena’, Vsg. *sinko* ‘kćeri’; a tako i zamjenice postale od imenica, poput njem. *man* ← *Mann* ili fr. *on* ← lat. *homo*) i sl. Tu bismo vjerojatno tražili i razloge zašto u hrvatskome postoje *očevina*, *otadžbina* (nije važno odakle je riječ stigla) i *djedovina*, ali ne i adekvatni leksemi tvoreni od imenica *majka* i *baka*.

Ad (7) Ovaj je kriterij od naše problematike odvojen iz osobita razloga naravi hrvatskoga: što nisam siguran da je u hrvatskome moguće skupinu po (ne)određenosti heterogenih predmeta brojiti kao homogenu (*visok čovjek* i *visokī čovjek* zajedno ne čine ni *dvā visōka* (*visoka*) *čovjeka* (*čovjeka*) ni *dvā visokā čovjeka* (*čovjeka*)); u tom je smislu hrvatski još uvijek nijansiran, što je i logično (ili da s Guillaumeom bolje kažemo – koherentno).

(8) “Čestotnost gramatičke kategorije kojoj riječi pripadaju” (Greenberg 1966: 31)⁴⁶. Riječ je o tome da se može pretpostaviti da će npr. pluralni imenski oblici biti manje česti od singularnih, a da će dualni biti najmanje česti. Greenberg navodi primjere iz morfologije, fonologije (usp. Greenberg 1966: 31 i *dalje*), a tu bismo

⁴⁵ Usp. *isto*: 289. Radi se o jeziku starih pisaca (Držić, Palmotić, Kačić), u kojih nalazimo npr. *otkri jedan drugomu ljubav svoju*. Danas bi to u standardu bilo *jedno drugome* (srednji rod), dok je u kajkavskome (čakavskome?) *jedan drugom* i danas normalno.

⁴⁶ Problem čestotnosti – kaže Greenberg – prvi je postavio Trubeckoj, i to u fonologiji.

mogli pribrojiti i njegove analize poredaka elemenata rečeničnog ustrojstva pri kojima se neki (poreci) pokazuju kao pretežiti, a neki kao iznimno rijetki, pa stoga i obilježeni (usp. Greenberg ²1966; mnoge primjere takve analize u hrvatskome nalazimo u Silić 1984). Što se našeg problema tiče, pogled u koji god tekst kojega god funkcionalnoga stila hrvatskoga jezika pokazat će brojčanu nadmoć zamjeničkih oblika pridjeva, i to bez obzira na semantičku “opravdanost” njihove uporabe (ne radi se dakle o tome da je potreba za takvim oblicima veća)⁴⁷.

Ad (8) O samoj frekvenciji – statistici – kao jezikoslovnu pomagalu ne kanim raspravljati. Pitanje je koliko nas ona vodi pravim putom. Statistika će kazati da je u staroslavenskome (pa onda valjda i u praslavenskome) bilo pet glagola s prezentom na *-mb*, a da su danas u hrvatskome dva (eventualno još koji) koja takav prezent nemaju. Mi se tada možemo pitati koji je stvarni spoznajni doseg takva bavljenja jezikom, odnosno može li nas ono poučiti, može li pretkazati kako će se omjer prezentskih nastavaka kretati ubuduće. Ono čega je u jeziku malo – kažu, a i zdrav razum tako sugerira – ili nestaje ili se razvija. Ostaje nam onda tek da konstatiramo stanje⁴⁸.

A u vezi s pridjevskim oblicima u hrvatskome: sve dok ih netko doista ne pobroji, jedni će kazati da imenički iščezavaju, drugi pak da je imenički oblik “mogućnošću raznolikoga uvrštavanja u sintaktičke funkcije pretežniji, a time i temeljniji” (Znika 1985: 254). Ono zbog čega čestotnost kojega oblika jest zanimljiva jest to što bi se u njoj morale odražavati sve druge u jeziku djelatne snage (ovdje konkretno sve dosad opisane odlike: 1–7). U tom bi smislu ona trebala da bude posljedica, ne uzrok promjenama. Ili se pak radi o klatnu koje preteže čas ovamo čas onamo, kako to već nalaže funkcioniranje (obično se kaže *reagiranje*) jezičnoga sustava.

Mislim da je pravo pitanje upravo sljedeće: je li neobilježena kategorija češća zato što je neobilježena ili je obratno (ona neobilježena s razloga svoje čestotnosti) ili je, opet, u pitanju tek funkcioniranje sustava. I konačno: zašto je uopće neki jezični oblik češći od drugoga (prema kojem stoji u opreci) i zašto bi stoga bio (ne)-obilježen. Ova pitanja mogu se postaviti kao metodološka. Tada bi Greenbergova metodologija bila na stranputici budući da se o tome ne pita u svome temelju, nego tek *post factum*: “Sve dosad kriteriji obilježenog i neobilježenog, bilo u fonologiji bilo u gramatici/semantici, tretirani su na način empirijski datog snopa istodobnih fenomena; to jest pitanja poput sljedećih nisu se postavljala. Zašto bi, naprimjer, upravo manje česta kategorija bila podvrgnuta sinkretizaciji?” (Greenberg 1966: 63). A ako je tomu već tako, onda bi to svakako cijelu opreku obilježenoga i neobilježenoga dovelo u pitanje; njeni bi temelji bili poljuljani. S druge strane, što bismo s takvim podacima o frekvenciji mogli započeti i što bismo na temelju njih mogli zaključiti?

⁴⁷ Znika naprotiv sintaktičkom analizom pokazuje da su “neodređeni” (imenički) oblici *pretežniji, a time i temeljniji* – pogodni su da budu predikat, pa i atribut i predikatni proširak, dok je pridjev u “određenom” (zamjeničkom) obliku podoban da bude samo atribut (usp. Znika 1985: 254 ili Znika 1987: 103).

⁴⁸ Uostalom, glagoli s prezentom na *-u* takve su naravi – pomoćni (*htjeti*) i modalni (*i htjeti i moći*) – da im je čestota ustvari veoma velika.

Saberimo. Ono što Silić kaže za spojeve determinatora *jedan* i imenice (“Gotovo bismo mogli reći da je struktura *jedna košulja* i mnogo češća i mnogo “spontanija” od strukture $\emptyset + košulja$. Mogli bismo čak reći da je struktura $\emptyset + košulja$ u “stilističkoj rezervi””; Silić 1993: 406), mogli bismo ponoviti i za pridjeve (kvalifikativne determinatore): *novi kaput* češće je i spontanije od *nov kaput*, koje je također u “stilističkoj rezervi”. I u tome nema ništa neobično – neodređenost neiskazana pridjevom iskazuje se determinatorom *jedan*. Otud i konstrukcija *jedan novi kaput*⁴⁹. Jakobsonove odredbe neobilježnosti (‘bez tvrdnje o A’, ‘tvrdnja o ne-A’) i obilježnosti (‘tvrdnja o A’) potpuno korespondiraju:

– zamjeničkim se (“određenim”) oblikom pridjeva u hrvatskome o neodređenosti/određenosti predmeta, svojstva, radnje, okolnosti – zaoštreno kazano – ne tvrdi ništa;

– naprotiv, imeničkim se (“neodređenim”) oblikom pridjeva tvrdi upravo neodređenost (a ktomu i dodaje stilistička markacija).

U tom bi smislu, a i prema ostalim Greenbergovim odrednicama, zamjenički lik pridjeva bio neobilježena kategorija. Jedina Greenbergova odrednica koja bi se takvu gledištu doista suprotstavljala bila bi ona o nultom izrazu neobilježene kategorije. Mišljenja o tome da bi imenički oblik pridjeva trebao da bude shvaćen neobilježenim “zato što je tako u dubinskoj strukturi” (a pritom se misli “zato što je tako u indoevropskome”) ako i tvrde dobro, ne tvrde to na pravi način (ne znam što bi se to indoevropskim u hrvatskome moglo objasniti)⁵⁰.

Što se hrvatskoga člana i Guillaumeovih članskih vrijednosti s početka tiče, njihovi bi hrvatski ostvaraji bili sljedeći (postrani sad ostavljam druge načine iskazivanja neodređenosti/određenosti): vrijednost **u* imao bi član *jedan* (*jedan čovjek*), vrijednost **l* imalo bi $\emptyset_1$ ($\emptyset_1$ *čovjek*), vrijednost **Au* imali bi dijelni genitiv i zbirne imenice, a Guillaumeovu vrijednost ** $\emptyset$* neko hrvatsko $\emptyset_2$.

⁴⁹ Silić ovdje nijansira između relativizatora (relativnog determinatora) *jedan* i aktualizatora *jedan*: – ako je kvalitativni determinator leksikaliziran i u određenom obliku, *jedan* je relativizator pa ima i odgovarajuće leksičko značenje; – ako je kvalitativni determinator u neodređenom obliku, *jedan* je aktualizator, pa stoga i redundantan. “Pojavi o kojoj je riječ pripisujemo (zasad) stilističku ulogu” (isto: 406). Da pojava sve manje ima stilističku, a sve više relevantnu značenjsku ulogu pokazuju prijevodi. Tako je rečenica iz filma *Zvezdani ratovi* (radi se o nekakvu svemirskom brodu) *It can destroy an entire planet* prevedena s (...) *može uništiti cijeli planet* (tko ne zna engleski, normalno zaključuje da se radi upravo o *Zemlji*). Prenesena je obavijest posvema kriva. Ako se već nije htjelo s *cio planet*, moglo se i moralo s *cijeli jedan planet*.

⁵⁰ U vezi s ovime primjećujemo da suvremeni rječnici, sasvim ispravno, ne insistiraju na bilježenju nerealnih neodređenih oblika pridjeva. Karakterističan je za to pridjev *māl*; *Anić* ima *māl* (*Anić* ³1998: 510 s.v. – za *māl/māo* ima *zastarjelo*), a tako i *Rječnik Leksikografskoga zavoda* (RHJ 2000: 567 s.v. – *māl* nema). *Akademijin rječnik* iz znanih konceptijskih razloga ima *māo* (RHSJ 1904–1910, dio VI: 452 s.v.), a *Kajkavski*, s nekoliko potvrda nominativa muškoga roda jednine, *mal* (RHKKJ 1991, svezak 6: 569 s.v.).

Moglo bi se reći da pridjev *māl* opreku po neodređenosti/određenosti ostvaruje danas prema pridjevu *mālen* (unatoč tome što ovaj ima “legitiman” određeni oblik *māleni*).

Sve to nužno nas dalje vodi sljedećoj tvrdnji: “Pri ispitivanju pojave o kojoj je riječ nikako se ne bi smjela smetnuti s uma činjenica da ne postoje tipološki čisti jezici” (Silić 1993: 406). Ili drukčije: “Valja imati na umu da razaznavanje triju “tipova” jezika kroz opreku “analitičkoga” prema “sintetičkomu” (...) pa onda, unutar “sintetičkoga”, “infleksijskoga” prema “aglutinativnomu”, ne podrazumijeva to da će ikoji jezik skladno upasti u pojedini “tip”” (Lyons 1974: 191). Prema tome niti je neobično to da u hrvatskome ima nesintetičkih oblika niti je neobično to da je na djelu zamjena ponekih sintetičkih oblika analitičkim. Pojavu člana (analitičkoga sredstva) Guillaume izravno povezuje s nestajanjem deklinacije (sintetičkoga sredstva): “Razvoj člana u indoevropskim jezicima podudara se s gubljenjem deklinacije” (Guillaume 1975: 87). U tom razdvajanju imeničkoga pojma od zadane mu funkcije (u sintetičkim oblicima pojam i funkcija *sintetizirani* su) on vidi prostor razvoja *možne* imenice.

Zaključak

Svaka bi znanost za sebe htjela da bude predviđalačka, da bude sposobna anticipirati daljnji razvoj svoga predmeta. Može li to lingvistika? Može li, sasvim konkretno, i smije li uopće, lingvistika sebi postaviti ovakvo pitanje: hoće li za dvjesto, ili tristo, ili petsto, ili dvadeset godina hrvatski imati član kako ga danas imaju “jezici s članom”? (To bi pitanje naravno polazilo od toga da hrvatski na taj način danas člana nema.) Hoće li hrvatski postati analitičkim jezikom (ili da bolje reknemo pretežno analitičkim, ako je danas pretežno sintetički)? Konačno, a to i jest pravo pitanje i ustvari pitanje s početka rada: zašto uopće dolazi do promjene, gdje je nužnost toga da se promijeni čitav tip kojega jezika?

Zaključno, kao malen predodgovor na to veliko pitanje, možemo reći sljedeće:

- da je problem izricanja oznaka kategorije neodređenosti/određenosti, kao i sama ta kategorija, jezična univerzalija;
- da se neodređenost/određenost tiče imeničkoga pojma (imenice) i da se tek s njega projicira na sredstvo izražavanja kategorije, koje god ono bilo;
- da su različiti jezici razvili različita sredstva, načine izražavanja kategorije neodređenosti/određenosti;
- da je hrvatski pridjevski vid tek jedno od takvih sredstava, uz koje u hrvatskome postoji njih još nekoliko;
- da su u izricanju kategorije neodređenosti/određenosti u hrvatskome djelatne promjene koje sintetičko sredstvo (pridjevski vid) nadomještaju analitičkim (član);
- da je takav razvoj u suglasju s promjenama koje su se u nekim drugim jezicima već odvile.

Literatura

- Anić, Vladimir (1998) *Jezik i sloboda*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Anić, Vladimir (³1998) *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Novi liber.
- Aristotel (*Cat.*) *Kategorije* (prev. Filip Grgić), Zagreb 1992: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Aristotel (*De anima*) *O duši* (prev. Milivoj Sironić), u: Aristotel (²1996) *O duši – Nagovor na filozofiju*: 1–94, Zagreb ²1996: Naprijed.
- Aristotel (*De int.*) *O tumačenju* (prev. Josip Talanga) Zagreb 1989: Latina et Graeca.
- Aristotel (*Metaph.*) *Metafizika* (prev. Tomislav Ladan) Zagreb 1988: Globus – Sveučilišna naklada Liber.
- Ayto, John (1990) *Dictionary of Word Origins*, New York: Arcade Publishing.
- Barić, Eugenija i drugi (1995) *Hrvatska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Benveniste, Émile (1966) *Catégories de pensée et catégories de langue*, dans: Benveniste, Émile (1966) *Problèmes de linguistique générale*: 63–74, Paris: Éditions Gallimard.
- Bloch, O. – Wartburg, W. von (³1960) *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Paris: Presses universitaires de France.
- Breckx, M. (²1996) *Grammaire française*, Bruxelles: DeBoeck – Duculot.
- Chomsky, Noam (1966) *Cartesian Linguistics. A Chapter in the History of Rationalist Thought*, New York and London: Harper & Row.
- Chomsky, Noam [Čomski, Noam] (²1979) *Gramatika i um* (prev. na srpski Ranko Bugarski i Gordana B. Todorović), Beograd: Nolit. [Izbor tekstova iz Chomskyevih djela u redakciji Ranka Bugarskog]
- Descartes, René (1951) *Discours de la méthode. Pour bien conduire sa raison et chercher la vérité dans les sciences*, dans: Descartes, René (1951) *Discours de la méthode suivi des Méditations*: 25–143, Paris: Union Générale d'Éditions. [1637]
- Despot, Branko (1999) Ontologička mogućnost prevoda i prevođenja, *Filozofska istraživanja*, 75(1999): 661–665, Zagreb.
- Dukat, Zdeslav (1983) *Gramatika grčkoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Fekete, Egon [Фекете, Егон] (1969) Облик, значење и употреба одређеног и неодређеног придевског вида у српскохрватском језику, I: Општи део, *Јужнословенски филолог*, XXVIII(1969), svezak 1–2: 321–386, Београд.
- Fekete, Egon [Фекете, Егон] (1973) Облик, значење и употреба одређеног и неодређеног придевског вида у српскохрватском језику, II: Посебни део, *Јужнословенски филолог*, XXIX(1973), svezak 3–4: 339–522, Београд.
- Foucault, Michel [Fuko, Mišel] (1971) *Riječi i stvari. Arheologija humanističkih nauka* (prev. na srpski Nikola Kovač), Beograd: Nolit. [1966, *Les mots et les choses. Une archéologie des sciences humaines*, Paris: Éditions Gallimard]
- Gleason, H. A. (1966) *An Introduction to Descriptive Linguistics*, revised edition, New York – Chicago – San Francisco – Toronto – London: Holt, Rinehart and Winston.

- Greenberg, Joseph H. (1966) *Language Universals. With Special Reference to Feature Hierarchies*, The Hague – Paris: Mouton & Co.
- Greenberg, Joseph H. (1966) Some Universals of Grammar With Particular Reference to the Order of Meaningful Elements, in: Greenberg, Joseph H. (ed.) (1966) *Universals of Language*: 73–133, Cambridge, Mass. and London: The M.I.T. Press.
- Greenberg, Joseph H. (1971) Language Universals: A Research Frontier, in: Greenberg, Joseph H. (1971) *Language, Culture, and Communication*: 295–313, Stanford, Cal: Stanford University Press.
- Grevisse, Maurice – Goosse, André (1995) *Nouvelle grammaire française*, Louvain-la-Neuve: DeBoeck – Duculot.
- Guillaume, Gustave (1973) *Langage et science du langage*, Paris – Québec: Librairie A.-G. Nizet – Les presses de l'Université Laval. [1964]
- Guillaume, Gustave (1975) *Le problème de l'article et sa solution dans la langue française*, réédition avec préface de Roch Valin, Paris – Québec: Librairie A.-G. Nizet – Les presses de l'Université Laval. [1919, Paris: Hachette]
- Guillaume, Gustave (1988) *Principi teorijske lingvistike. Zbirka neobjavljenih tekstova priredena u suradnji i pod vodstvom Rocha Valina* (prev. Vjekoslav Čosić), Zagreb: Globus. [1973, *Principes de linguistique théorique de Gustave Guillaume. Recueil de textes inédits préparé en collaboration sous la direction de Roch Valin*, Québec – Paris: Presses de l'Université Laval – Klincksieck]
- Hagège, Claude (1995) *Struktura jezika* (prev. Vjekoslav Čosić), Zagreb: Školska knjiga. [1982, *La structure des langues*, Paris: Presses universitaires de France]
- Hjelmslev, Louis (1966) *Le langage. Une introduction augmentée de degrés linguistiques* (traduit du danois par Michel Olsen), Paris: Les Édition de Minuit. [1963, *Sproget*, København: Berlingske Forlag]
- Hjelmslev, Louis (1980) *Prolegomena teoriji jezika* (prev. s njemačkoga Ante Stamać), Zagreb: GZH. [1943, *Omkring sprogetiens grundlæggelse*, København: Akademisk Forlag]
- Hockett, Charles F. (1966) The Problem of Universals In Language, in: Greenberg, Joseph H. (ed.) (1966) *Universals of Language*: 1–29, Cambridge, Mass. and London: The M.I.T. Press.
- Ivić, Milka (1983) O slovenskim obaveznim determinatorima, u: Ivić, Milka (1983) *Lingvistički ogledi*: 179–187, Beograd: Prosveta.
- Ivšić, Stjepan (1970) *Slavenska poredbena gramatika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Jakobson, Roman (1963) Les embrayeurs, les catégories verbales et le verbe russe, dans: Jakobson, Roman (1963) *Essais de linguistique générale*: 176–196 (traduit de l'anglais par Nicolas Ruwet), Paris: Les Édition de Minuit. [Izvornik: (1957) *Shifters, verbal categories, and the Russian verb*, Cambridge, Mass.]
- Kačić, Miro (1992) Neki osnovni lingvistički pojmovi i nazivi, *Suvremena lingvistika*, 32(1992): 119–125, Zagreb.
- Kačić, Miro – Žic Fuchs, Milena (1997) La notion de lexie: la IIIème articulation et les parties du discours, in: *Proceedings of the XVIth International Congress of Linguists*: paper No. 0301, Oxford: Pergamon.

- Katičić, Radoslav (1971) *Jezikoslovni ogledi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Katičić, Radoslav (1986) *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika. Nacrt za gramatiku*, Zagreb: JAZU – Globus.
- Lancelot, Claude – Arnauld, Antoine (2000) *Opća i obrazložena gramatika* (prev. Vojmir Vinja), Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. [1660, *Grammaire générale et raisonnée de Port-Royal contenant les fondements de l'art de parler...* Paris]
- Lohmann, Johannes (2001) *Filozofija i jezikoslovlje* (prev. Sulejman Bosto), Zagreb: Naklada Ljevak. [1965, *Philosophie und Sprachwissenschaft*, Berlin: Duncker & Humboldt]
- Lončarić, Mijo (1994) O kajkavskoj sintaksi, *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik*, 20(1994): 137–154, Zagreb.
- Lyons, John (1974) *Introduction to Theoretical Linguistics*, London – New York: Cambridge University Press. [1968]
- Maretić, Tomo (1899) *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Štampa i naklada knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch).
- Matasović, Ranko (2001) *Uvod u poredbeni lingvistiku*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Meillet, Antoine (1969) *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, University, Alabama: University of Alabama Press. [1903, Paris: Hachette]
- Mrazović, Pavica – Vukadinović, Zora (1990) *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest.
- Panfilov, V. Z. (1968) *Grammar And Logic* (translated by H. A. Vladimirsky), The Hague – Paris: Mouton. [Enlarged edition of: (1963) *Grammatika i Logika. Grammatičeskoe i logiko-grammatičeskoe členenie prostogo predloženiija*, Moscow – Leningrad: Издательство Академии Наук СССР]
- Pranjković, Ivo (2000) Izražavanje neodređenosti/određenosti imenica u hrvatskome jeziku, *Riječki filološki dani*, 3(2000): 343–350, Rijeka.
- RHJ [*Rječnik hrvatskoga jezika*] (2000) Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža – Školska knjiga.
- RHKKJ [*Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*] (1984–1999), svesci 1–8: A – Okobola, Zagreb: HAZU (JAZU) – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje (Zavod za jezik IFF).
- RHSJ [*Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*] (1880–1976), I–XXIII: A – Žvuknuti, Zagreb: JAZU.
- Saussure, Ferdinand de (1976) *Cours de linguistique générale*, édition critique préparée par Tullio de Mauro, Paris: Payot. [Ponovljeno izdanje iz 1972; 1916]
- Silić, Josip (1984) *Od rečenice do teksta. Teoretsko-metodološke pretpostavke nedrečeničnog jedinstva*, Zagreb: SNL.
- Silić, Josip (1993) Aktualizator *jedan* u hrvatskom jeziku (uvodna razmišljanja), *Filologija*, 20–21 (1992–1993): 403–411, Zagreb.
- Silić, Josip (2000) Kategorija neodređenosti/određenosti i načini njezina izražavanja, *Riječki filološki dani*, 3(2000): 401–406, Rijeka.

- Simeon, Rikard (1969) *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva I–II*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Starčević, Šime [Shíme Starcsevich] (2002) *Nòvâ ricsôslovica iliriscka*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. [Pretisak izdanja: '1812, Trst]
- Šojat, Antun (1969) Kratki navuk jezičnice horvatske, *Kaj*, 12(1969): 65–80. Zagreb. [Dioniza *Jezik stare kajkavske književnosti: Imenice*]
- Šojat, Antun (1970) Kratki navuk jezičnice horvatske, *Kaj*, 2(1970): 81–96. Zagreb. [Dioniza *Jezik stare kajkavske književnosti: Pridjevi, Brojevi i Zamjenice*]
- Veber Tkalčević, Adolfo (³1876) *Slovnica hrvatska za srednja učilišta*, Zagreb.
- Znika, Marija (1985) Izvedena referencija, *Rasprave Zavoda za jezik*, 10–11(1984–1985): 251–280, Zagreb.
- Znika, Marija (1987) O upotrebi određenih i neodređenih pridjevnih oblika, *Jezik*, 34(1987), 4: 101–106. Zagreb.

SOMETHING ON INDEFINITENESS/DEFINITENESS IN CROATIAN

Summary

The paper is to consider the theoretical foundations of the linguistic and mental category of indefiniteness/definiteness. This point of view is taken to examine the functioning of the two adjective forms in contemporary Croatian, their meaning and role while expressing indefiniteness/definiteness. It is recognized that there is only a minute distinction between the two adjective forms, as well as a co-existence of other ways to express the category of indefiniteness/definiteness, the article included.

Ključne riječi: jezik, mišljenje, jezične sveopćosti, neodređenost, određenost, pridjev, član, hrvatski

Key words: language, reason, language universals, indefiniteness, definiteness, adjective, article, Croatian